

**ПАНЕВРОПСКИ УНИВЕРЗИТЕТ АПЕИРОН
ФАКУЛТЕТ ПРАВНИХ НАУКА
БАЊА ЛУКА**

ДИПЛОМСКИ РАД

Тема:

ПРОСТУТУЦИЈА И ТРГОВИНА ЉУДИМА

**Студент:
Предраг Срдих**

**Ментор:
проф. др. Љубинко Митровић**

Бања Лука, септембра 2014. године

САДРЖАЈ:

УВОД	3
1. ПРОСТИТУЦИЈА	5
1.1. Проституција кроз историју	6
1.2. Појам и дефиниција проституције	9
1.3. Теоријски оквири проституције	11
1.4. Облици и врсте проституције	16
1.4.1. Улична проституција	18
1.4.2. Елитна проституција	20
1.5. Законска регулатива проституције	21
1.6. Проституција у Босни и Херцеговини	23
1.6.1. Проституција у Републици Српској	24
1.6.2. Проституција у Федерацији БиХ	26
1.6.3. Проституција у Дистрикту Брчко	27
2. ТРГОВИНА ЉУДИМА	28
2.1. Трговина људима као појам	29
2.2. Узроци трговине људима	31
2.3. Главни облици трговине људима	33
2.4. Правни оквири трговине људима	36
2.4.1. Међународни оквири	37
2.4.2. Регионални оквири	38
2.5. Борба против трговине људима	39
2.5.1. Конвенција Савјета Европе	40
2.5.2. Мјере за борбу против трговине људима	42
2.6. Трговина људима у Босни и Херцеговини	43
2.6.1. Трговина људима у Републици Српској	47
2.6.2. Трговина људима у Федерацији БиХ	49
2.6.3. Трговина људима у Дистрикту Брчко	51
3. ПРОСТИТУЦИЈА И ТРГОВИНА ЉУДИМА У РЕГИОНУ	52
3.1. Проституција и трговина људима у Србији	52
3.2. Проституција и трговина људима у Хрватској	55
ЗАКЉУЧАК	58
ЛИТЕРАТУРА	60

УВОД

Проблеми проституције и проблеми трговине људима су глобални феномени који на овај или онај начин погађају све државе свијета. Ипак проституција, односно трговина људима понајвише погађају оне државе које се налазе у политичкој и економској транзицији, затим неразвијене земље и земље у развоју, земље у рату и постконфликтне земље које се појављују као земље поријекла и транзита жртава, али и економски развијеније земље, које се у случају проституције и трговине људима појављују као земље дестинације. Термини „држава поријекла“, „држава транзита“ и „држава дестинације“ нису апсолутне категорије из разлога што једна држава може, у одређеним случајевима, имати различите улоге. Такође, економска развијеност и богатство земље дестинације се не могу посматрати независно од ситуације у земљи поријекла.

Не постоје поуздани и свеобухватни подаци о величини проблема трговине људима, али процјене које дају међународне организације и неке националне агенције могу свакако послужити као добар показатељ. Према процјенама Уједињених нација 700.000 дјеце, жена и мушкараца сваке године постају жртве трговине људима. С друге стране амерички Стејт департмент ову бројку процјењује на 900.000, од чега је само у 2013. години 44.000 жртава експлоатисано на територији САД.¹

Иако преовладава увјерење да само жене и дјеца могу бити жртве трговине људима, много је прецизније навести да жртва може бити свако. Ово поготово јер се трговина људима сматра једном од три најпрофитабилније криминалне активности, уз трговину дрогом и илегалну трговину оружјем. Стога се о проституцији најчешће говори као о високо профитабилном и ниско ризичном криминалу јер постоје процјене да се зараде трговаца људима крећу у распону од неколико милијарди до 60 или чак 500 милијарди долара годишње.² Овдје је потребно нагласити да статистички посматрано, веома мали број њих заврши на суду и буде осуђено на високе затворске казне.

Основни циљ проституције и трговине људима је остваривање профита кроз експлоатацију, било да се ради о сексуалној експлоатацији, принудном раду, принудном просјачењу, принуди на вршење кривичних дјела, илегалном усвојењу, принудним браковима, трговини органима ли неком другом облику трговине људима. Једна од уобичајених заблуда, односно стереотипа је да трговци људима своје жртве излажу искључиво сексуалној експлоатацији, те да су само жене и дјевојчице угрожене, а занемарују се други облици експлоатације, као што је радна експлоатација, чије су жртве најчешће мушкарци.

Занимљиво је напоменути да трговина људима функционише на принципу класичне трговине, односно на принципима понуде и потражње. С једне стране, незапосленост, сиромаштво, социјална искљученост, ратови, политичка нестабилност, породично насиље, дискриминација утичу на људе да, у потрази за бољим животом или само у борби за опстанак, потраже посао, наставе школовање или изграде живот у неком другом граду или земљи. С друге стране, у ери глобализације, у развијенијим и богатијим земљама постоји

¹ <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2014/index.htm>, приступ 12.08.2014.

² Према, http://www.endhumantraffickingnow.com/public/structure/1_1.html, приступ 12.08.2014.

растућа потражња за јефтиним производима, јефтиним радом, јефтиним услугама.

Није неважно нагласити да је XX вијек био вијек бројних оружаних сукоба и међународних мировних операција, што с једне стране говори о постојању велике потражње за сексуалним услугама гдје год су стациониране стране (али и домаће) војне трупе, а с друге, о непостојању институција и колапсу система у државама у којима до конфликта долази, што погодује несметаном развоју сваке врсте криминала, укључујући и трговину људима. Зато није чудо што су организоване криминалне групе нашле свој интерес и могућност остваривања огромних зарада у повезивању такве понуде и потражње.

Осим друштвено-економских околности које погодују развоју проституције и трговине људима, постоје и други узроци који неку државу или регион могу учинити погодном за врбовање жртава, од природних катастрофа до строгих визних и имиграционих прописа развијених земаља и сл.

1. ПРОСТИТУЦИЈА

Проституција је већ одавно постала друштвени феномен глобалних размјера. Наиме, готово да и нема појаве која је толико распрострањена међу различитим друштвима и културама као што је то проституција. С друге стране, колико год да је широко распрострањена, проституција је врло комплексан феномен који поприма различите облике у различитим дијеловима свијета и у различитим временским епохама. Стога, чак и на истом мјесту и у истом времену проституција зна бити толико различита у својим конкретним појавностима и облицима да ју је врло тешко дефинисати. На тај начин проституција постаје тема која изазива бројне расправе, не само о самој појави и дефиницији исте, већ посљедично и о потреби законског регулисања ове изразито негативне појаве. Иако се, као што смо већ навели, проституција јавља у различитим облицима свима је заједничка размјена сексуалних услуга за материјалне вриједности која укључује сљедеће карактеристике: полност, емоционалну равнодушност, материјалну корист и повећани здравствени ризик. Још је давне 1937. године К. Дејвис проституцију окарактерисао као стварну институцију успркос двоструким стандардима у третирању проституције која постоје у већини друштава Западног свијета.³

У овом тренутку постоји низ усвојених међународних конвенција које садрже одредбе које се баве проституцијом и уопште трговином људима и као такве представљају опредељеност држава потписница да се боре против овог облика кршења људских права. Уз Протокол о борби против трговине људима, ове одредбе чине саставни дио међународног правног оквира за борбу против проституције у трговине људима, као и низ међународних декларација којима се позивају државе на акцију против ових појава.

Ван сексуалног трговања људима егзистира и систем проституције који није покривен међународним протоколима који је забрањују, каналишу, предупређују, осим преко докумената који третирају проблем насиља над женама и сексуалног трговања људима.⁴ Међутим, Европски женски лоби сматра да Конвенција за сузбијање трговине људима и експлоатације ради проституције коју је усвојила ОУН (1949), даје основ свим државама потписницама да правно утемеље принцип некажњавања особа које се бави проституцијом и кажњавања посредовања у проституцији, као и трговине људима.

³ Davis, K., (1937), The Sociology of Prostitution. *American Sociological Review*, 2 (5), Washington, D.C: American Sociological Association стр. 744 - 755

⁴ Постоји документ који осуђује све облике насиља над женама без обзира на починитеље али не постоји протокол или документ који би се изричито бавио проблемима проституције. Савјет Европе је донио препорука намијењену државама чланицама за заштиту жена од насиља гдје између осталог стоји: „... да је дужност државе да ради на превенцији, истраживању и кажњавању дјела насиља (па самим тим и проституције), без обзира да ли су та дјела почињена од стране државе или приватне особе, као и да заштити жртве.

1.1. Проституција кроз историју

Без обзира што је тешко временски одредити настанак одређених појава које се могу сматрати проституцијом већина аутора се слаже да је иста постојала међу најдревнијим друштвима. Оно што је такође видљиво из нађених историјских записа о појави проституције је потреба друштва да контролише проституцију, односно појединце или групе које се баве проституцијом. По мишљењу аутора који су се бавили овим проблемом први познати облик проституције забиљежен је још у каменом добу и исти је представљао интегрални дио религијског изражавања првобитних цивилизација. Поменути религијску праксу у тадашњим храмовима упражњавале су жене, које су поред тога што су биле и свештеници истовремено сматрају и првим историјским проституткама. Јачањем патријархалног друштвеног устроја почиње и подјела жена на супруге и проститутке. Прве сегрегирајуће законе те врсте налазимо код Сумерана око двије хиљаде године пр. н. е., док су Асирци нешто касније законом прописали чак и начин одјевања проститутки. Но, успркос појединим законима, у државама старог свијета није постојао пуритански морал који би осуђивао тзв. *продавачице љубави*.⁵

У вези с претходним потребно је навести, као можда један од најстаријих записа о проституцији, чувени сумерски еп о Гилгамешу у којем је експлицитно описана историја „тровања полношћу“. Најстарији храм у којем се одвијала проституција био је у граду Уруку, на подручју Сумера, а најпознатија проститутка у то вријеме била је тзв. Велика богиња, познатија као Инана, а касније Иштар. Потребно је такође рећи да је у својим почецима проституција, као храмска проституција била врло добро контролисана појава од стране друштва јер је као таква била ограничена на тачно, и то уско, одређено подручје, придоносила је материјалном благостању храмова, а постојали су и прописи који су се односили на клијенте. Проституција, став друштва о истој, као и законска регулатива везана за проституцију мијењали су се кроз вријеме, зависно о ширим друштвеним околностима.

У старој Грчкој, првенствено у Атини је посебно цвала проституција у Солоново доба⁶, тако поједини аутори наводе да се сам Солон, свјестан добре зараде, бавио организовано проституцијом, те да је развио институцију државног бордела, коју, рецимо, Римљани нису познавали. С друге стране Римљани су његовали посебан облик проституције, путујуће борделе, при чему су робинје биле у пратњи војника на дугачким освајачким путовањима па се јавила потреба да се уз гарнизоне изграде и бордели. Занимљиво је такође напоменути, да се у оквирима Старе Грчке проституција није свугдје једнако развила. Наиме, у Спарти, гдје се браку и породици није придавала велика важност и гдје су жене уживале сексуалну слободу, није уопште дошло до развоја проституције. Будући да је Спартанцима било дозвољено сексуалне нагоне задовољавати с било ким, а мужевима је било дозвољено посуђивати

⁵ Хершак, Г., (1996), Кратки преглед проституције кроз поцијест, час. Правник, бр. 29, Загреб: Удруга Правник, стр. 113.

⁶ Солон (око 638 – 558 п. н. е.), атински законодавац, реформатор и лирски пјесник.

жене (у сврху стварања здравог и корисног нараштаја, проституција је по Енрикезу била сувишна.⁷

Надаље, поменути Енрикез наводи како је главни разлог развоја проституције у Атини био став друштва према браку и према женама. Брак је био друштвено и економски веома важна институција те се није допуштало да буде препуштен емоционалним или еротским нагонима, прелјуба је био строго осуђивана, а женама нису била омогућена готово никаква права. Такво друштвено окружење створило је идеалне услове за развој проституције, која је била врло јасно и прецизно регулисана. Тако је поменути Солон основао државне јавне куће у којима су се налазиле „жене које је куповала држава у име народа којему су служиле.“⁸ Јавне куће надгледала је полиција, а уз њих су дјеловале и школе за блуднице. Енрикез такође истиче како је систем одређивања цијена и убирања пореза, па и јавне контроле проституције у Атини већ тада можда досегао степен који каснијим друштвима, па и овом данашњем остао недостижан. С тим у вези „власница јавне куће убирала је свој дио, а од тога је морала плаћати годишњи порез држави. Тај је порез убирао за тај посао посебно задужен службеник. Цијену коју је муштерија плаћала дјевојкама одређивали су други службеници звани агораноми. Читав тај систем надзирали су градски службеници звани астуноми. Другим ријечима, могућност изабљивања муштерија била је ограничена јер је јавна корупција била држана на минимуму.“⁹

У Атини су се у њено најбоље вријеме могле издвојити четири скупине жена које су имале друштвено и правно одобрење за бављење проституцијом. То су биле: хетере, фрулашице (алуетриде), конкубине и диктеријаде. С обзиром на овакву организацију није чудно да су у Грчкој постојала и удружења проститутки на чијем су челу биле тзв. *Мадаме*. У вези с тим, Хетере, грчке елитне проститутке, изузетно образоване и интелигентне имале су и одређене повластице: слободно су могле посјећивати јавне позоришне представе, разговарати с киме и кад су хтјеле. У старој је Грчкој такође цвјетала и хомосексуалност. Од популарних мјеста окупљалишта проститутки у староме Риму свакако ваља истакнути јавна купалишта с приватним кабинама у којима се могло добити више врста услуга. Стари Рим је уз угла предметне теме важан и зато што се у Риму истовремено провео први систем контроле и регистрације проститутки нижега ранга на нивоу цијеле Европе.

У вријеме Карла Великог (VIII вијек) положај проститутки варирао је између толеранције и убирања пореза од њих до прогона и кажњавања каменовањем. Поменути владар издао је изванредно строге законе против блудница. Кад би исте открили, биле би шибане. С онима који су помагали у развијању заната, водећи јавне куће или подводећи жене, поступало се на исти начин. Ту закони Карла Великог представљају почетак дугог низа европског законодавства којим се тежило да се контролише или искоријени проституција.

У средњем вијеку проститутке, као што се види из поменутог примјера, „губе“ статусе које су имале, примјера ради, у Грчкој па у то вријеме почиње прво знатније протјеривање проститутки изван градских зидина, те њихово обиљежавање црвеним фењерима. Црква се борила против проститутки отварањем црквених уточишта за проститутке преобраћенице те нису ријетка

⁷ Према, Henriques, F., (1986), Хисторија проституције: Проституција примитивних, класичних и источњачкиј народа, Загреб: Епоха

⁸ Ибидем, стр. 41.

⁹ Ибидем, стр. 49-50.

таква мјеста у Паризу, Лондону, Бечу, која су се углавном претворила у јавне куће. Први закони с циљем контролисања проституције јављају се у XII вијеку у Француској, но то први закони су се показали као неефикасни. Стратегија законотворца била је лишити проститутке темељних права, обиљежити их и изоловати, но оне су ипак опстале, захваљујући тадашњој корумпираности државног апарата. Повлаштени средњовјековни сталеж знао је да би се забранама упућеним проституткама лишио и задовољстава и прихода. Чак је и Црква хтјела зарадити на проституткама те је папа Клемент II прописао како проститутке морају да живе у самостану у којем ће једног дана испустити душу и истом оставити половину своје имовине.

У XVI вијеку у вријеме реформације (протестанске реформе) уводи се низ нових закона који генерално сужавају права жена па тако и права проститутки. Складно тим законима према проституткама се настојало поступати оштрије, примјера ради силовање истих више није сматрано казним дјелом. Широм Европе католички реформатори прогањали су проститутке на различите начине, а један од разлога била је и појава сифилиса који се први пут јавио међу француским војницима у Напуљу те проширио цијелом Европом. Током седамнаестог вијека како се проституција све више развијала, појављују се и различите класе самих проститутки те се оне дијеле на сиромашне лутајуће проститутке, јавне проститутке запослене у гостионицама и приватне проститутке.

Доба развратништва настаје у XVIII вијеку када се отварају модерни бордели за богату владајућу класу. Проститутке које су радиле у оваквим борделима биле су стручно оспособљене и непрестано су се усањавале. У исто се вријеме јављају и бордели с мушкарцима за женску клијентелу, а нуде се и лезбејске услуге. Како проституција узима маха, посао се осим у борделима, одвијао и у забаченим собама различитих гостионица и чајана. Проститутке су у то вријеме биле присиљене сваког мјесеца проћи здравствену контролу и уписивати се у регистар.

Крајем XIX вијека јављају се први организовани противници прогона проститутки, тзв. Аболиционисти који су углавном потицали из тзв. средње класе. Они су потицали проститутке на побуну против регистрације и инспекција и борили се против дјечије проституције. Резултат тога било је давање већих овлаштења полицији приликом контроле рада бордела и потпуна забрана хомосексуалних односа.

Бордели цвјетају и почетком XX вијека, поготово у вријеме Првог свјетског рата ради потребе војске у Њемачкој и Француској, док се у САД-у улице црвених свјетилки затварају. Двдесетих година прошлог вијека против проституције се оштро кренуло и у тадашњем Совјетском савезу. Држава је отворила тзв. чистилишта у којима су проститутке присиљаване на рад и преваспитавање у пролетерском духу. Доласком Стаљина проституција је декретом укинута као капиталистички порок, иако изразитог донешеног прописа није било.

Привредни развој након Другог свјетског рата омогућио је женама добијање посла, те је дошло до завидног смањења одласка жена у воде проституције. Истовремено су се проводиле и разне мјере против проституције, од затварања бордела до прогона уличне проституције. Но, у Њемачкој се проституција толерише, у Данској се тим женама покушава помоћи, у Холандији је легализована, али се кажњава сводништво. У САД-у су на удару углавном уличне проститутке. Каснијих година двадесетог вијека проститутке

су се организовале у борби за своја права те је основан Међународни комитет за права проститутки, чије је лобирање довело до тога да је 1986. године Европски парламент донио низ препорука у смјеру декриминализације проституције и спречавања насиља над њима.

1.2. Појам и дефиниција проституције

Прије самог дефинисања појма проституције потребно је рећи шта се под тим појмом подразумијева или пак шта не подразумијева јер је појам проституције одређен врло различитим и комплексним дефиницијама које скривају или откривају не само шта једно друштво, односно политичка заједница, под тим појмом обухвата или шта не обухвата, већ и друштвене односе и систем вриједности у поменутом друштву. Тако М. О'Нил у тексту: Проституција, феминизам и критика праксе: професија проститутка примјећује,¹⁰ да се ради и о феномену који има историјску димензију што се огледа у чињеници да је проституција дио универзалне културне праксе и који покаткад поистовјећују са сексуалним радом. С тим у вези у литератури се могу наћи тврдње да се смисао израза „сексуални рад“ схвата као „вид запослења, занимање жена и мушкараца“ а не као „друштвена или психолошка карактеристика класног стања жене.“¹¹ Овакав тип класификација зависи најчешће од власти сваке појединачне државе, али и од невладиних организација и финансијера пројеката у вези са проблемима проституције и трафикинга, који се на тај начин јављају и као арбитри назива појава које немају само просто значење, већ одређују суштину, смисао, значења, социокултурну евалуацију именованих феномена а некад чак и посредно или непосредно условљавају средства јасним изјашњењем НВО за одређену политичко-законску опцију.¹² С друге стране у литератури се могу наћи и ставови који разликују проституцију од сексуалног рада у односу на врсте тржишних и других вриједности које су у оптицају па је тако сагласно тим ставовима проституција „размјена“ која укључује „привилегије, моћ, одјећу, храну и новац“, а сексуални рад би укључивао само новац.¹³ Овакав начин размишљања потиче из капитализма у којем се све може измјерити новцем: привилегије, моћ, у све врсте робе па је отуда и таква подјела дискутабилна, па се логично намеће и питање: ко ће бити поменути арбитар, шта је шта у свакодневном животу, нарочито у ситуацији компликованих форми мушко-женских и уопште партнерских, сексуалних односа?

На овом мјесту рецимо да је сам појам проституција води поријекло из латинског језика долазећи од глагола *prostitue*, што значи јавно изврћи на блуд, одати се блуду, понизити се, обешчастити се. Именица блуд у овом смислу подразумијева вулгарно задовољавање полног нагона, који није у складу с моралним нормама одређене друштвене групе. Међутим, овај појам, иако

¹⁰ O'Neill, M. (1996) *Prostitution, Feminism and Critical Praxis: profession prostitute?* http://www.martinfrost.ws/htmlfiles/jan2008/prostitution_today.html, приступ 15. 08. 2014.

¹¹ Према, Жикић, Б. (2008). *Ризик и насиље – Антрополошко проучавање сексуалног рада у Београду*. Београд: Српски генеалогички центар. Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета, стр. 41.

¹² Према, Анђелковић, М. и др. (2011). *Трговина људима у Републици Србији – Извјештај за период 200-2010*. Београд: Астра, стр. 114

¹³ Жикић, Б. Оп. цит. стр 40.

наочиглед једноставан и интуитивно свима јасан, ипак није нимало лак за једнозначно дефинисање. Стога се може чинити да исти има дефиниција малтене колико и аутора који су изучавали овај феномен.

У складу са наведеним један дио аутора одређује појам проституције помоћу дефинисања појма проститутке, имплицирајући тиме како је то дјелатност којом се баве искључиво жене, што свакако није тачно. Тако је, на примјер, још у римском праву проституција сматрана за дјелатност којом жене уступају своје тијело за новац већем броју мушкараца без прикривања и бирања. Надаље Француски закон из 1964. год. говори да се проституцијом баве „жене које постојано (из навике) упражњавају полне односе са неодређеним бројем лица добијајући за то одређену награду“,¹⁴ Надаље одређени аутори¹⁵ наводе како је проституцију тешко дефинисати из разлога што су “људи одувијек користили секс да би добили пожељне ствари као што су храна, новац, вриједности, напредовање и моћ. По истима из практичних разлога најпрецизније је проститутку дефинисати као личност која ће за непосредну награду у новцу или другим вриједностима учествовати у сексуалној активности с било којом особом, непознатом или познатом, која задовољава најосновније захтјеве, као што су пол, доб, чистоћа, тријезност, етничка група и здравље.”¹⁶ Иако су Мастерес и др. избјегли свести проституцију на искључиво „женску“ активност, ипак ни њихова дефиниција по мишљењу неких другиј није задовољавајућа. Прије свега, она не дефинише сам појам, тј. чин проституције, односно проституисања, већ дефинишу особу која се “бави” чином који су имали намјеру дефинисати. Надаље, ови аутори као разликујући елемент наводе недискриминаторност при избору клијената или недискриминаторност ако су задовољени одређени услови што опет имплицира некакав степен дискриминаторности, а и то може али и не мора да одговара стварности.¹⁷

Једна од занимљивијих дефиниција проституције долази од стране Свјетске здравствене организације (WHO) која дефинише „проституцију као процес који укључује трансакцију између продавца и купца сексуалне услуге. Иако је и ова дефиниција прилично широка, може се сматрати да квалитетно означава основни проблем јер уочава да се ради о трансакцији између двије (уговорне) стране – особе које купује и особе која продаје сексуалне услуге.

Занимљиво је навести и дефиницију коју наводи И. Шори по којем се проституција дефинише као подручје рада које има сљедеће карактеристике: полност, емоционалну равнодушност, материјалну корист и промискуитет.¹⁸ С обзиром на ову дефиницију неку други аутори сматрају да одређени облици проституције који имају наведене карактеристике ипак постоје али и да постоје одређени облици проституције у којима није укључена емоционална

¹⁴ Радуловић, Д., (1986). Проституција у Југославији, Београд: Завод за издавачку дјелатност „Филип Вишњић“, стр. 13

¹⁵ Masters, W. H., Johnson, V. E. and Kolodny, R. C. (2006), *Ljudska seksualnost*. Jastrebarsko: Naklada Slap

¹⁶ Ибидем, стр. 492.

¹⁷ Наиме, Д. Аћимовић у свом раду у којем износи исповијести личности које продају сексуалне услуге, махом жена, које је интервјуисао, наводи како су неке врло дискриминаторне и изабирљиве приликом избора клијената, док неке пристају на продају сексуалних услуга свим потенцијалним муштеријама. (Аћимовић, Д. (1988) *Кад тело постане роба*. Београд: Библиотека „Кариби“)

¹⁸ Шори, И. (2004) *Проституција у Словенији. Забранити, регулирати или декриминализовати скривену популацију*. Загреб: Тенска инфотека, стр. 103.

равнодушност, или је укључена преко неког облика емоционалног рада помоћу којег се особа која продаје сексуалне услуге, с једне стране може дистанцирати од особе која купује њене услуге, ако је потребно; а с друге стране помоћу емоционалног рада којег користи може постићи (или одглумити) и одређени ниво емпатије, који у неким случајевима очекују корисници услуга.¹⁹

Узимајући у обзир наведене карактеристике и при том покушавајући проституцију дефинисати довољно широко да обухватимо све њене појавне облике, а опет довољно уско да не обухватимо остале облике сексуалног рада, могли бисмо закључити како је проституција однос који укључује трансакцију између продавца и купца коју карактерише полност (тј. мека врста полног односа), емоционални рад, материјална корист и одређени ниво промискуитетног понашања.

Наведимо такође да се према Криминалистичком ријечнику појам проституције дефинише као „негативна друштвена, односно социјалнопатолошка, појава позната од најстаријих времена, у различитим срединама и са врло различитим друштвеним вредновањима. Проституцијом се бави женска или мушка особа која за новчану или другу накнаду блуднички с унапријед неодређеним кругом особа. Може бити хетеросексуална или хомосексуална.“²⁰

На крају рецимо да се дефинисањем овог феномена друштво и политичка заједница не само да се опредјељује за или против многих значења и пракси које феномен носи, или је носио у различитим социо-економским и историјским контекстима, већ се на неки начин опредјељује у односу на друштвену организацију проституције и њене последице у савременом друштву. Стога ако кажемо “проститутке”, “сексуалне раднице”, (у литератури или извештајима НВО може се наћи и израз “комерцијалне сексуалне раднице”) или “жене у проституцији”, не именујемо само појаву или женску особу у вези са њом, већ одређујемо и сопствени однос према феномену и према жени повезаној са тим феноменом.

1.3. Теоријски оквири проституције

С обзиром на саму појаву која постоји малтене од самог постанка цивилизације, с изучавањима проституције у друштвеним наукама почело се релативно касно и то посебно ако се мисли на само објашњење и узрочност овог „девијантно понашања“. Стога се може тећи да су прве значајније студије и радови на овом подручју настале средином XIX и почетком XX вијека и углавном су припадале тзв. **позитивистичком приступу**. Тако „студије М. Ryan (1839), Parant-Duschateleta (1836), Wardlaw (1842), Acton (1857), Jeannel (1868) и још неке сличне проституцију означавају као морални проблем, порок, друштвено зло или болест друштва.“²¹ Уопштено говорећи, ови аутори су на проституцију гледали као на девијацију коју су сматрали морално безначајном појавом, а на проститутке, и сличне девијанте генерално као на људе са

¹⁹ Levere, J. and Dolnick, D. (2010). Call Girls and Street Prostitutes: Selling Sex and Intimacy. in Weitzer, R. (ur.) *Sex for Sale: Prostitution, Pornography and the Sex Industry*. New York: Rutledge, стр 187 – 188.

²⁰ Modly, Д.; Корајлић, Н., (2002), Криминалистички ријечник, Тешањ: Центар за културу и образовање, стр. 521.

²¹ Радуловић, Д. Оп цит. стр. 71

снажном моралном свијешћу над којима је неопходно извршити одређене репресивне мјере те их ставити под контролу како би се очувао постојећи поредак с постојећим распоредом друштвених моћи и неједнакости. Поред поменутих у оквиру тзв. позитивистичких размишљања развио се још један приступ којег један дио теоретичара назива биолошки позитивизам, други социобиолошки, а трећи социјални дарвинизам. Оно што је главна карактеристика овог приступа је претпостављена биолошка детерминисаност, односно претпоставка да социјалне разлике, могу бити објашњене у терминима биолошких разлика. Неколико идеја о узроцима проституције (од којих су се неке задржале и данас) произашло је из овог приступа; од тога да лична биологија жена одређује и њихово понашање, преко трагања за физичким манифестацијама као узроцима,²² до истраживања индивидуалних неприлагођености жена (што је варирало од теза о “асексуалности” до теза о претјераној сексуалности жена које се баве проституцијом). У вези с предњим Д. Радуловић истиче како су се ови аутори служили подацима који су били, углавном, из секундарних извора те како су се многи према истима сасвим слободно односили, додајући, па чак и измишљајући кад би било потребно.

За разлику од позитивистичког приступа **психоаналитички приступ** разлоге за проституцију тражи и проналази у дубокој патологији, тј. у абнормалној психи жена које се одлучују бавити проституцијом. С обзиром на чињеницу да су проститутке сматране за промискуитетне особе, поједини психоаналитичари су тврдили да су оне и изразито „неуротичне личности“ јер нису успјеле развити личност одрасле особе, односно да су остале на степену дјетињства. Заговорници овог приступа коријене дефектности објашњавали су на различите начине: фригидношћу, Едиповим комплексом, одбацивањем од стране мајке, хомосексуалношћу и сл.²³ Овај приступ проституцији највећу популарност је имао у педесетим годинама прошлог вијека, тј. у вријеме настајања „државе благостања“ и економског раста. Наиме, у то вријеме је идеолошки знатно прихватљивије било с подручја друштва и индустријализације пребацивати расправу о узроцима на индивидуални ниво и разину личности.

Социолошке студије о проституцији су се углавном водиле Durkheim-евом тврдњом како је „друштво морални феномен“ приписујући кључни значај за очување друштвеног поретка моралном дјеловању бацајући акценат на изучавање „неморалних дјеловања“. Из социолошког угла прво су биле заступљене теорије о „неморалним дјеловањима“ (у које је спадала и проституција) као друштвеним девијацијама, односно посебно ријетким и посебно штетним кршењима моралних правила, што се сматрало болешћу, односно патологијом, па је и такав приступ назван социјалном патологијом. Касније су овај приступ замијениле **теорије друштвене дезорганизације**, унутар којих су се могле разликовати двије оријентације. Прва је настала у Чикагу као дио чикашке школе и представљала је покушај објашњења друштвеног процеса деруларизације, односно урбанизације и индустријализације при чему се као главни проблем проматрао слом друштвене контроле те појава сукоба разних друштвених групација. У вези с том оријентацијом може се закључити да су мотиви за прихваћање проституције као дјелатности исти као и код прихваћања било које друге дјелатности. Наиме,

²² Као специфичности по којима је могиће препознати девијаткињење најчешће су: асиметрија лица, широко лице, изразито велике ноздрве, избораност, удубљен нос и сл.

²³ Према, Радуловић, Д. Оп цит.

дјевојке уче девијантно понашање од других девијантних особа које се баве том дјелатношћу, а главни узрок проституције се назире у супротстављању друштвеној контроли и нарушавању традиционалног положаја жена. Критички се осврнувши на рад чикашке школе већ поменути Радуловић наводи како се, нажалост, рад ове школе сводио на трагање за „ефикаснијим“ средствима друштвене контроле и репресије. Ипак, школи се мора одати признање за помак који је направила у проучавању девијација, будући да су девијанти први пут препознати као друштвена чињеница коју се није могло игнорисати те су добили положај истовјетан другим друштвеним групама. Друга оријентација теорија друштвене дезорганизације је, тзв. **функционалистичка**. Ове теорије одају понекад и (социо)биолошке коријене, али такође инсистирају на томе да су све институције кроз које се појављује сексуални контакт мушкараца и жена функционалне у одређеном погледу.²⁴ Најзначајнији текст овог приступа је Социологија и проституција К. Дејвиса из 1937. год. Поменути Дејвис у проучавању проституције истиче необичну важност економских мотива као узрока за бављење проституцијом.²⁵ Међутим, овај аутор надаље истиче како су „узроци проституције повезани како с физиолошком потребом човјека, тако и с инхерентним карактером друштва, од којих обоје укључују више од пуког економског елемента.“²⁶ То даље значи да Дејвис наглашава улогу проституције као једне од институционалне контроле секса, те истиче како „има функцију коју ни једна друга институција не испуњава у потпуности.“

Овдје је потребно нагласити да су се теорије проституције развијале с временом па се у новије вријеме већина аутора која се бави питањима проституције може сматрати припадницима неког од следећих модерних теоријских приступа: марксистичког, либералног, феминистичког те теорије стигматизације.

Марксистички приступи проучавању проституције произлазе из његове идеје друштва у којем као одлуђујући чинилац издвајају моћ која се углавном изводи из власти те је нераскидиво повезана са сукобом који проистиче из расподеле добара у друштву. Посебну важност за обликовање марксистичке мисли о потчињености жена има Ф. Енгелсово дјело *Поријекло породице, приватног власништва и државе* у којем покушава реконструисати положај жена у прошлости, анализира њихову потчињеност у капитализму те начине ослобођења (у социјализму). „Анализу потчињености жена у капитализму Енгелс заснива на томе да је полна једнакост онемогућена услед постојања класне структуре друштва. Другим ријечима, потчињеност жена проистиче из институције приватног власништва, ограничености женског рада на сферу породице, неравноправности на тржишту радне снаге и из економске зависности од мушкараца“²⁷ У поменуто дјелу дотакнуо се Енгелс и проституције у ужем смислу при чему се чини да се његови приговори темеље у специфичним нормативним вјеровањима о сексуалности: да би секс требао бити повезан с љубављу и да је полна љубав по својој природи искључива.

Потребно је такође нагласити, да марксистички мислиоци, при проучавању проституције сагледавају ширу слику друштва, а њихови аргументи

²⁴ Scambler, G. and Scambler, A. (1997) Introduction. Understanding Prostitution. in Scambler, G. and Scambler, A. (ed.) *Rethinking Prostitution. Purchasing Sex in The 1990s*. London and New York: Routledge.

²⁵ Davis, K. (1937) The Sociology of Prostitution. *American Sociological Review*, 2 (5): стр. 744 - 755

²⁶ Davis, K. Оп вит. стр 750.

²⁷ Према, Радуловић, Д. Оп цит стр. 118.

наглашавају да човјеков рад (било сексуалан, емоционалан, менталан или мануалан) не може бити отуђен од појединца те да сваки најамни рад представља вид проституције. Осим тога, марксисти као облик проституције сматрају и бројне опипљиве и неопипљиве услуге које, примјера ради, удана жена пружа свом супругу, а за узврат од супруга прима економско уздржавање. А проституцију сматрају као деградирајућу, не само за проститутку и радника, већ и за проституткина клијента и радникова послодавца, али на крају и за друштво у цјелини.

Либерални приступ проституцији се позива на класичне либералне идеале који експлицитно наглашавају важност једнакости пред законом те важност индивидуалних права. Припадници ове школе „настоје уплитање државе у животе појединаца свести на минимум и претпостављају да постоји „приватна“ сфера људског постојања која обухвата сав онај дио живота и постојања одређене личности који утиче само на њега, или, ако утиче и на друге, онда само уз њихов слободни, добровољни и илузија лишен пристанак и судиоништво. Проматрајући проституцију с једне стране као приватну сферу индивидуе, а с друге стране узимајући у обзир рационално доношење одлука и иницијативу појединца, уобичајени либерални закључак који се односи на проституцију гласи да проституцију треба третирати као обичну пословну трансакцију, као продају услуге, и то сексуалне услуге у овом случају.²⁸ Либерали надаље истичу како желе заступати претпоставку добровољне рационалности. Она не пориче утицај властитог залеђа и околности, нити истиче како је свака укљученост у сексуални рад резултат слободног и информисаног избора. Ова теорија инсистира на томе да би “почетна тачка” за многе анализе требала бити признавање агенције/акције. Будући да се у том случају проституција проматра као уговорна пословна трансакција, стајалиште либерала јест да држава има исти интерес за тај уговор, као и за све остале уговоре те би, стога, могла минимално интервенисати и помоћу закона регулисати неке аспекте проституције.

Феминистичка теорија наводи као централни идеолошки проблем то што је размјена секса за новац схваћена као еквивалентна размјена. Та размјена је “социјално креирана илузија и централна је за комодификацију женског тијела као употребног објекта те нашу посљедичну подређеност у друштву.”²⁹ Иако феминисти истичу и експлицитно критикују тренутни положај жена у проституцији, ипак се ставови феминиста(киња) прилично разликују кад је проституција у питању. Прије свега, теоријски концепти унутар феминизма варирају по питању саме дефиниције проституције и прихватљивости проституције као занимања и облика рада, а онда и по питању статуса особа које се баве проституцијом. Тако унутар феминистичког покрета можемо разликовати најмање три струје: радикални феминизам, либерални феминизам и сексуалне радикале.

Радикалне феминисткиње истичу положај проститутки као архетипски за цјелокупну друштвену ситуацију жена у Западној цивилизацији. С тим у вези њихова звијезда водилца Славна књижевница Симон Де Бовоар је још давне 1949. године писала: да је проститутка особа која испашта туђе гријехе... Као личност (она је обесправљена и у њој се истовремено сажимају сви облици женског ропства. Стога радикалне феминисткиње поред тога што проституцију

²⁸ Scambler, G. and Scambler, A. Оп. цит.

²⁹ O'Neill, M. Оп цит. стр. 23.

проматрају као сексуалну експлоатацију жена сматрају како је сексуална експлоатација жена постојеће и реално политичко стање на темељу којег се конституише и свака дискриминација. Надаље, радикалне феминисткиње сматрају како је укључење жена у проституцију увијек неконсензуално, без обзира ради ли се о економској или било којој другој приволи, те да никако не може бити сматрано рационалним избором. Штавише, радикалне феминисткиње истичу како је свако укључење у проституцију кршење људских права јер „једном кад се уђе у проституцију, она постаје „систем сужањства“ који може бити одржан кроз очигледну присилу и физичко злостављање, али је чешће резултат емоционалне уцјене, економске депривације, маргинализације и губитка идентитета”³⁰

Оно што феминисткиње либералног усмјерења замјерају радикалним феминисткињама је њихово инсистирање на неприхватању проституције као облика рада. У сагласју са либералним феминисткињама оно што је погрешно у раду (радикалних) феминисткиња је управо њихово одбијање могућности подржавања права оних који раде у проституцији као радници. С друге стране ова теорија истовремено остаје критична према социјалним и политичким неједнакостима које подупиру тржишне односе уопштено, и проституцију посебно. Оверал тако наглашава како је проституција комерцијално предузетништво и како докази јасно показују да жене које судјелују у њој раде то примарно и, често, ексклузивно ради економског добитка.³¹ Поменути Оверал у свом раду *What's Wrong with Prostitution?* се пита постоји ли нешто инхерентно у сексуалном раду како се практикује данас што га чини неизбежно морално проблематичним на начин на који нису други облици рада. Оверал закључује како то што проституција није (морално) лошија од осталих облика најамног рада жена не значи да није лоша те истиче да оно што је погрешно с проституцијом “није то да опслужује сексуалне потребе, већ да жене услужују мушке сексуалне потребе под капиталистичким и патријархалним условима. Ови услови креирају како мушке потребе, тако и начине на које их жене испуњавају, конструишу куповање сексуалне услуге као профит за мушкарце и стварају реверзибилност сексуалне услуге, те сексуалну једнакост у трговини/размјени неодрживом.”³²

Унутар феминистичког круга развила се још једна струја која одбија прихватити прво да су жене у проституцији жртве, а онда и да су потлачене под патријархалним системом. Ова струја истиче управо супротно и каже како жене у проституцији нису жртве већ предузетнице, те да нису потлачене патријархалним системом, већ управо супротно, да су оне те који изазивају патријархалну логику. Такву струју размишљања неки називају сексуалним радикалима, неки сексуално радикалним феминисткињама, неки сексуално позитивним феминисткињама.

Либералним и сексуално радикалним феминисткињама највише замјерају што не нуде критику или анализу структуралних услова који производе/потичу родну, класну и расну неједнакост. Ове група феминиста не покушава промијенити родне односе у друштву, него су њихови циљеви прије реформа неједнаких и лоших закона.

³⁰ Reanda, L. (1991) Prostitution as a Human Rights Question: Problems and Prospects of United Nations Action. *Human Rights Quarterly*, 3 (2): 202 - 228

³¹ Overall, C. (1992) What's Wrong with Prostitution? Evaluating Sex Work. *Signs*, 17 (4): стр. 709.

³² Overall, C., стр. 724.

Једна група теоретичара (аутора) при проучавању девијантности, уопштено, у први план ставља проучавање друштвене реакције на саму девијантност и девијанте те се темељи на претпоставци да девијантност није иманентно својство неког чина већ начин и квалитета реакције друштва на тај чин. На тај начин направљена је разлика између девијација као прекршаја правила (сви људи крше нека правила) и девијације као друштвене етикете - жигосане појаве (само неки људи су изложени друштвеној реакцији и означени као девијантни). „Свим појединцима и групама који су означени као девијантни заједничко је то што трпе репресију; девијације су обезвријеђена понашања а њихови носиоци друштвено стигматизирани.“³³

Тако и у проучавању проституције **теоретичари стигме** истичу како је за проституцију карактеристично да личности које се њом баве трпе репресију и друштвену стигму. Проститутке су у закону дефинисане на темељу понашања, најчешће на темељу чина тражења новца за секс. Било која жена коју се сумњичи за такво понашање највјеројатније ће имати друштвени статус „проститутке“. Проституција се за жене не сматра привременом активношћу (као што се сматра за мушкарце који су клијенти или чак мушкарце који су сексуални радници), већ прије тешко стигматизираним друштвеним статусом и идентитетом које у већини друштава остаје фиксно без обзира на промјену понашања.³⁴ Дефинишући тако проститутке производе се симболичке и стварне социјалне границе помоћу којих се изолују од остатка друштва, како од мушкараца, тако и од жена које нису у проституцији. „Симболичке границе су концептуалне дистинкције направљене од стране социјалних актера у сврху категоризације објеката, људи, пракси, па чак и мјеста и времена. Они су алати помоћу којих се индивидуалци и групе боре и долазе до слагања о дефинисању реалности.“³⁵ Актуелизовањем тако постављених симболичких граница стварају се и стварне социјалне границе те се „манифестују у неједнаком приступу и неједнакој дистрибуцији ресурса и друштвених прилика. На крају према теоретичарима стигматизације, при процјени проституције/ проститутки од стране друштва долази управо до стварања јасних граница при чему је уочљиво лицемјерје самог друштва, тј. патријархата, јер, иако су проститутке стигматизиране и осуђиване те немају приступ многим економским и социјалним ресурсима, с друге стране, проституција је потпуно прихваћена као таква и неизбежна.

1.4. Облици и врсте проституције

Проституција је појава која се манифестује у мноштву различитих облика. Гледајући кроз историју, али посматрајући и савремено друштво облици проституције условљени су различитим историјско-културним карактеристикама одређеног друштва, као и друштвеним и економским притисцима у смислу понуде и потражње на тржишту. Проституције можемо класификовати служећи се различитим критеријима. На основу тако извршене класификације можемо навести неколико основних облика:

- с обзиром на пол особе која се проституише: 1) женску и 2) мушку;

³³ Радуловић, Д. Оп. цит. стр. 94.

³⁴ Pheterson, G. (1996) *The Prostitution Prism*. Amsterdam: Amsterdam University Press, стр. 31.

³⁵ Lamont, M. and Molnar, V. (2002) *The Study of Boundaries in the Social Sciences*. *Annual Review of Sociology*, 28: стр. 167

- с обзиром на пол клијента: 1) хетеросексуалну и 2) хомосексуалну;
- с обзиром на старост: 1) дјечију, 2) малољетничку и 3) пунољетничку/ одраслу;
- с обзиром на узрок и околности: 1) присилну и 2) добровољну;
- с обзиром на временске димензије: 1) сталну, 2) привремену и 3) повремену и
- с обзиром на степен организованости: 1) самосталну и 2) као дио организоване мреже (с тим да може бити организована уз помоћ сводника и/или у оквиру јавне куће или неке друге организације и дјелатности, као што су салони за масажу, ескорт агенције итд.)

Узмемо ли у обзир прије свега уложени и зарађени капитал, а онда у складу с тиме и углед, односно друштвени статус проститутке, стил и начин рада, као и „оглашавања“, радну околину, нивое заштите и изложеност насиљу, те криминалним радњама можемо разликовати два (а по неким и три) нивоа или врсте проституције. Први ниво је ниска или улични ниво проституције, коју „проститутке, њихови клијенти и јавност сматрају дном стратификацијског свијета проституције,”³⁶ али и дном самог друштва. Остале стратификацијски нивои у свијету проституције су проституција средњег и високог нивоа.³⁷ „Проституција ниског и дјеломично она средњег нивоа изложене су оштрој друштвеној осуди, етикетирању и прогањању. Видљиви су напори да се оне одстране из друштва. Проституција високог нивоа, услед своје невидљивости, само у изузетно ријетким случајевима долази под удар друштвене контроле и репресије, а претежно је пуноправна друштвена дјелатност која не повлачи никакву осуду, етикетирање или прогањање. Неки теоретичари као једну од најважнијих карактеристика овако стратифицираног свијета проституције наводи јако слабу вертикалну покретљивост. Као генерално правило вриједи „ниво на којем жена започне свој рад у проституцији детерминира њену позицију за вријеме већине њене каријере као проститутке. Промјена нивоа захтијева контакте те нови сет радних техника и ставова. Вертикална мобилност готово је немогућа између уличне и елитне проституције будући да, како елитне, тако и уличне проститутке посједују одређена знања и вјештине које ове друге тешко могу научити, а без којих је опстанак, како у елитној, тако и у уличној проституцији готово немогућ. Ипак, неки истраживачи сматрају како постоји одређени степен преклапања и флуидности међу суб-катеоријама истичући како исте жене могу радити у различитим облицима и врстама проституције, истовремено или узастопно.”³⁸

Иако је тешко говорити о постојању универзалне подјеле проституције, ипак се најчешће употребљава ова класификација будући да обједињује главне разликовне критерије различитих облика проституције, а осим тога већина емпиријских истраживања показује како се највеће разлике у проституцији и социо – културним аспектима исте манифестују управо у складу с овом класификацијом.

³⁶ Шори, И. (2004). Проституција у Словенији. Забрани, регулирати или декриминализовати скривену популацију. Загреб: Тенска инфотека, стр. 105.

³⁷ Често се користи подјела на само ниску и високи ниво проституције.

³⁸ Kissil, K. And Davey, M. (2010) The Prostitution Debate in Feminism: Current Trends, Policy and Clinical Issues Facing an Invisible Population. *Journal of Feminist Family Therapy*, 22 (1): стр. 18.

1.4.1. Улична проституција

Најнижа и најчешћа врста проституције је тзв. улична проституција. Ова врста проституције је највидљивија јавности, а уличне проститутке су самим тим од стране полиције највише изложене привођењу, саслушавању, кажњавању, етикетирању и друштвеној осуди.

У уличну проституцију је уложено најмање капитала, а и зарађена добит је најмања. Уличне проститутке „рекламни“ или „оглашивачки“ дио посла одрађују вани, на улицама, трговима, парковима, жељезничким и аутобуским станицама и сл., а посао „пружања сексуалне услуге“ одрађују најчешће у аутомобилима клијената, али неријетко и вани по јавним тоалетима, парковима те нешто рјеђе у становима. Занимљиву типологију уличних проститутки направила је пољски експерт за питање проституције М. Јасинска. Она говори о три типа проститутки: грузинке – проститутке које ординирају на прометним станицама (жељезнице, аутобуси, велики паркинзи за теретна возила, пристаништа и сл.); уличарке – које ординирају по улицама великих градова; и локалне проститутке – које раде у угоститељским објектима, самостално или уз помоћ конобара.³⁹

Уличне проститутке понекад дјелују самостално, но чешћа је варијанта да зависе о сводницима или макроима. С тим у вези поменути Д. Радуловић а на основу налаза студије Боуера и Џемса из 1980. године како је погрешно вјеровање да су уличне проститутке од стране сводника уведене у свијет проституције, те како је вјероватније да су се самостално почеле бавити проституцијом, а сусрет с подводачем олакшао им је само изградњу стила. Будући да су њихови подвођачи често укључени у неки други „бизнис“. ... проститутке су, поред њих, укључене у разне противзаконите радње: преваре, продају украдених или шверцаних ствари, диловање дроге итд. Уличне проститутке су осим тога и саме склоне конзумирању дрога и алкохола.

Већина уличних проститутки потиче из врло сиромашних породица чији је положај у друштву врло маргиналан, а како наводе бројни аутори и њихов образовни статус је врло низак. Већину уличних проститутки карактерише низак ниво образовања, обично са завршеном основном школом, док мањи број има завршену средњу школу.

По већини аутора који су се бавили овим проблемом наводи како добар дио проститутки у свијет уличне проституције улази са тек невршеним пунољетством (најчешће са навршених 19 год.), ипак старосна доб није пресудна па тако постоје проститутке које су у овај „посао“ ушле са 15, али до 50 година. Поразно је да неке проститутке улазе у свијет уличне проституције још као дјевојчице од 13-14 год.

У оваквим условима, уличне проститутке прилично су ризична, виктимизирана и стигматизирана скупина. Неки аутори, ипак истичу како чак и облици уличне проституција значајно варирају унутар једног града, зависно о неким параметрима као што су локација, употреба дрога и расна припадност. С тим у вези Портер и Бониља (2010) су у проучавању уличне проституције у

³⁹ Према, Радуловић, Д. оп. цит. стр. 38.

Сјеверној Филаделфији закључили како манифестације уличне проституције значајно варирају зависно о социјалној екологији исте.⁴⁰

Без обзира што један дио аутора проституцију средњег нивоа убраја или у уличну или у елитну проституцију рецимо да је основна разлика између ниске, тј. уличне проституције и проституције средњег нивоа и томе што је у проституцију средњег нивоа уложено више капитала, па се самим тим остварује и већи профит (укупно гледајући). Осим тога, овај ниво проституције захтијева већи степен организације тако да проститутке тешко могу самостално дјеловати. На овом нивоу, подводачи не обављају само заштитну, већ и остале организацијско – техничке активности, а није ријеткост ни да се у организацију укључе и „пословни људи“ ако постоји могућност брзе зараде.

Један од видова овог типа проституције је проституција по јавним кућама која представља један од најстаријих начина организације проституције, било јавно и под окриљем закона или тајно (у мјестима и временима) у државама гдје овакав вид проституције није правно регулисан. Дјевојке и жене запослене у јавним кућама у њима раде и живе као намјештенице власника који им уз стан даје и храну те брине о одјећи. По поменутом Д. Радуловићу запослене у јавним кућама ма колико апсурдно било налазе се у лошијем положају него уличне проститутке јер је њихов положај скоро робовски будући да зарађују јако мало због великих издатака које дају власницима јавних кућа, немају право избора клијената, а често су изложене и насиљу, како од стране клијената, тако и од стране власника јавних кућа.

Надаље, салони за масажу често су мјеста у којима се обавља прикривена проституција. У њима клијенти, осим услуга масаже покаткад могу добити и остале, сексуалне, услуге. Према Шоријевим налазима,⁴¹ већина дјевојака која тамо ради има потврде о завршеним курсевима, што власнике штити од казнене одговорности. Како Шори одлично примјећује, врло је занимљива чињеница да се разлика између обичне и еротске масаже врло лако може дефинисати, док је разлика између еротске масаже и сексуалне услуге врло тешка за дефинисање. По неким ауторима значајан пораст ове врсте проституције догодио се шездесетих година прошлог вијека и то нарочито у Западној Европи и САД-у, гдје је стигао с Далеког Истока. Осим ове врсте прикривене проституције постоје и бројне друге врсте прикривене проституције средњег нивоа, а вјероватно је међу њима најраспрострањенији облик проституција у ноћним клубовима и осталим угоститељским објектима гдје, прије свега, плесачице, али и остале „умјетнице“ продају и сексуалне услуге.

Као најраспрострањенији облик проституције средњег нивоа може се посматрати проституција у стану и у њега су укључене дјевојке и жене различитих добних скупина, социо-економског поријекла и степена образовања. У таквом облику проституције, проститутке могу дјеловати самостално или уз помоћ сводника, а њихови контакти налазе се у разним огласницима, било у штампаним или електронским издањима и обично су под плаштом неке друге активности. Међутим, ни ова врста проституције није јединствена. Нивои проституције унутар ове врсте разликују се обзиром на начин оглашавања контаката проститутки у широј јавности, о чему на крају зависи и врста клијентеле. „Међу најсиромашније спадају оне које бројеве својих телефона исписују на јавним мјестима (нпр. телефонске говорнице)... Њихове цијене су

⁴⁰ Porter, J. and Bonilla, L. (2010). The Ecology of Street Prostitution. Weitzer, R. (ed.) *Sex for Sale: Prostitution, Pornography and the Sex Industry*. New York: Rutledge, 163 - 187

⁴¹ Шори, И. Оп. цит. стр. 139.

најниже што одговара квалитету услуге.⁴² Овакав начин проституције представља прелазни облик између уличне и проституције средњег нивоа, будући да су проститутке на овој разини изложене сличним ризицима као и оне на улићној, али су ипак мање видљиве јавности. У другу групу спадају проститутке које се оглашавају у јавним медијима. Огласи ове врсте су више или мање прикривени, али довољно јасни заинтересованим читаоцима. Као што смо већ нагласили ове дјевојке и жене нису толико видљиве јавности колико оне у улићној проституцији, али до њиховог контакта може доћи било ко, односно свако ко нпр. окрене посљедњу страну огласа. Будући да су мање видљиве широј јавности, самим тиме мање су и изложене јавној осуди те одређеним ризицима, а с друге стране нису унутар већег степена организације, стога се облик сматра проституцијом средњег нивоа. На крају у трећу групу спадају оне проститутке чије контакте знају само одабрани. Ова група је најтајанственија и уствари ју чине оне дјевојке и жене које већина аутора описује као елитну скупину проститутки.

1.4.2. Елитна проституција

Елитна или висока проституција се од нижег или средњег нивоа проституције разликује по много већем уложеном капиталу, као и много већем профиту те по много већем степену организације. Осим тога, главна карактеристика ове врсте проституције је што се као средство плаћања не користи само новац, већ и разни поклони, привилегије и услуге. Клијентела овог типа проститутки зове их "Call girls" или "дјевојке на позив" и исте су прилично тајанствена група, њихове контакте (за разлику од контаката осталих проститутки које раде у стану) имају само одабрани те је прилично тешко доћи до њих. Поменути тип проститутки се углавном и не труде пронаћи клијенте, већ клијенти проналазе њих и то до њих долазе готово искључиво по препоруци некога које је већ користио њихове услуге. Као тип проституисања „дјевојке на позив“ изискују темељну обуку и велика улагања а са тим повезано и велика очекивања. Наиме, то одавно нису више необразоване жене из сиромашних друштвених група. „Дјевојке на позив“ најчешће потичу из средњих и неријетко и из виших социо-економских класа, углавном су образоване и говоре стране језике. Високе зараде им омогућују да за свега неколико година осигурају будућност и престану с таквом дјелатношћу. Због тога, али и због невидљивости посла којим се баве широј јавности, „дјевојке на позив“ углавном себе не сматрају проституткама већ самосталним, сналажљивим и успјешним женама које су искористиле своје „пословне могућности“. У свом истраживању о улићној проституцији и „дјевојкама на позив“ из 2010. године Леверне и Долник су закључили како „дјевојке на позив“, за разлику од уличних проститутки, углавном раде с редовним клијентима при чему њихов рад укључује и емоционални рад, будући да већина њихових клијената очекује барем привид емоционалне интимности.⁴³

Сљедећи облик високе проституције је хотелска проституција. Иако ће неки аутори рећи да та врста спада у проституцију средњег нивоа, иста се може

⁴² Радловић, Д. Оп. цит. стр. 62.

⁴³ Levere, J. and Dolnick, D. (2010) Call Girls and Street Prostitutes: Selling Sex and Intimacy. in Weitzer, R. (ur.) *Sex for Sale: Prostitution, Pornography and the Sex Industry*. New York: Rutledge, 187 - 205

посматрати као прелазни облик између проституције средњег и високог нивоа или у проституцију високог нивоа, будући да ни та група није јединствена. Хотелска проституција захтијева изузетно висок степен организације, што је један од разлога због којих се убраја у проституцију високог нивоа. Макро или сводник је тај који се брине о организацији посла и преговара с особљем хотела, укључујући спремачице, конобаре, рецепционаре, па чак и менаџере и управу хотела. Најчешће се ради о високо ранжираним хотелима пошто се ради о богатој клијентели што подиже и ниво проституције, поготово ако се зна да у хотелима најниже категорије дјелују проститутке које се од оних на улици разликују само по томе што обавезно имају сводника и дјелују унутар организоване цјелине. Међутим, у хотелима највише категорије, одвија се проституција највишег нивоа коју карактерише велика тајност, као и велики уложени капитал, а пропорционално томе и зарада. Да би дошло до оваквог типа проституције потребне су прије свега одређене физичке предиспозиције будућих проститутки. Затим проститутка мора проћи посебну обуку која се састоји из учења успостављања комуникације, уговарања посла на дискретан начин, познавања страних језика, као и разних ситних, али никако небитних детаља.⁴⁴ Слично као и „елитне дјевојке на позив“ и елитне хотелске проститутке успијевају водити живот без осуде и етикетирања јавности, а њихово бављење проституцијом углавном је повремено. И оне имају друкчију слику о себи те себе уопште не виде као проститутке.

1.5. Законска регулатива проституције

Проблем, односно питање законског регулисања проституције је неодвојиво од питања саме концептуализације и заузимања службеног става сваке појединачне државе према феномену проституције, па је стога ова проблематика већ неко вријеме у фокусу националне и међународне политике. Сагласно с претходим у посљедњих двадесетак година десиле су се одређене промјене у вези с регулисањем проституције.

Рецимо на почетку, да се национална законодавства којима се регулише проституција у Европи веома разликују, што није случај само у Европи него малтене и у читавом свијету. Наиме, из извештаја о стању људских права у 167 земаља из 1995. године који је урадио амерички Стејт Департмент, лако су видљиве те разлике мада уз одређена ограничења можемо рећи да преовладају три режима регулисања проституције:

- потпуна забрана (у 58,7% испитаних држава);
- проституција дозвољена, али учешће треће стране забрањено (у 35,9% испитаних држава);
- проституција легална (у 5,39% испитаних држава).

Када је већ регулација у питању потребно је рећи да је Ц. Аутшорн је 2004. године, а на основу својих истраживања креирао типологију преовлађујућих режима регулације проституције коју је прихватио и Европски женски лоби.⁴⁵

⁴⁴ Радловић, Д. Оп. цит. стр. 55.

⁴⁵ Outshoorn, J. (2004). The Politics of Prostitution Women's Movements, Democratic States and the Globalisation of Sex Commerce, International studies in Gender.

- регулационистички: проституција је посао а врбовање клијената је декримина-лизовано (Примјера ради у Њемачкој и Холандији);
- аболиционистички: проституција је насиље над женама, врбовање клијената је кажњиво а кажњавају се и корисници у проституцији (Шведска, Норвешка и Исланд),
- прохибиционистички: проблем се скрива а жене у проституцији, као и врбовање клијената, је кажњиво а негдје се и корисници услуга кажњавају (Хрватска).

Такође је у вези с предметном темом потребно нагласити да су женске организације широм Европе, подијељене у два тора; једне имају становиште о проституцији као сексуалном раду и говоре о њему кроз услов добровољности и избора, осуђујући криминализацију проституције. Заговорнице оваког приступа тврде да недостатак заштите оних који продају секс који настаје због криминализације, доводи до разних видова експлоатације, укључујући трговину људима. Оне се залажу за рјешење којим се регулише тржиште секса, као било које друго тржиште. С друге стране стоје оне које се залажу за потпуну криминализацију, односно забрану проституције, тј. комерцијалног секса, сматрајући да се једино на тај начин онемогућује и сузбија трговина људима.

По резултатима одређених истраживања која су објављена у чланку „Да ли легализација проституције доприноси повећању трговине људима” аутора професора Ерика Нојмајера са Лондонске школе за економију и политичке науке закони којима се криминализује проституција утичу на потражњу секса, поготову ако је куповина секса нелегална, што утиче на исплативост трговине људима.

По овом аутору непосредан ефекат закона којима се забрањује куповина секса јесте одвраћање људи од ње, јер ако буду ухваћени, одговараће по закону, тј. бити кажњени. Продужени и посреднији ефекат ових закона је стигматизација оних који купују и продају секс, што такође има утицаја на смањен профит од проституције. Резултати овог истраживања, надаље наводе на закључак да, што је лабавије регулисана проституција, односно што је мање криминализована, то ће бити више жртава трговине људима које бивају сексуално експлоатисане. Показало се да је највише жртава трафикинга управо у земљама где је проституција легална и регулисана, а најмање гдје је куповина и/или продаја секса нелегална, док се између налазе земље где је само посредовање забрањено, тј. кажњавају се макрои и власници бордела.

Када је правно регулисање проституције у питању узмемо за примјер три европске државе и то Шведску, Њемачку и Данску. Ове три државе су промијениле законе о проституцији у протеклих двадесетак година, али су је на различите начине регулисале.

Наиме, Шведска је забранила проституцију 1999. године, док је 2002. године Њемачка, не само дозволила, легализовала проституцију, већ је и дозволила предузећа која се баве проституцијом и која представљају посреднике у проституцији. Данска је дозволила, декриминализовала проституцију 1999. године, на начин да је samozapoшљавање у проституцији легално док су бордели и даље забрањени. Као посљедица дошло је до тога да је Њемачка забиљежила озбиљан пораст трговине људима после комплетне легализације проституције у 2002. години. Број жртава трговине људима у 2004. у Данској, гдје је проституција дозвољена – декриминали-зована, је био четири пута већи од броја жртава у Шведској, где је проституција законом забрањена, иако је број становника у Шведској за 40% већи.

У јануару 2009. године Норвешка је ревидирала своје законодавство у проституцији и усвојила нов закон који забрањује куповину секса.⁴⁶ Закон је усвојен са наміјером да се умање и сузбију проституција и трговина људима. Суштина закона је да се кажњавају они који купују секс, док се особе које продају сексуалне услуге сматрају жртвама, те им се координисаном акцијом социјалних служби омогућује излаз из проституције. Овакав закон је десет година прије Норвешке усвојила Шведска, а ефекти примјене закона су веома слични у обе земље и првенствено се огледају у великом смањењу броја жртава трговине људима којима је Норвешка била крајња дестинација прије промјена закона о проституцији. Највећи број проститутки у Норвешкој су странкиње из источне Европе, са Балкана и из Африке, док је број Скандинавки готово занемарљив. Мотив за усвајање овог закона, осим позитивних ефеката примјене у суседној Шведској, био је велики број нелегалних имиграната који су били жртве трговине људима са циљем сексуалне експлоатације.

Овај Закон забранио је куповину сексуалних услуга, новчаним кажњавањем или затвором до шест месеци. Значајно је рећи да за разлику од шведског закона, норвешки забрањује куповину секса норвешким грађанима и изван земље, односно у иностранству. До ове забране је дошло због појаве која се посљедњих деценија развила широм Европе, а посебно у нордијским земљама, то јест, због такозваног секс туризма. Доношењу закона претходила је дугогодишња борба женских организација, синдиката и осталих актера који сматрају проституцију за посљедицу кршења женских људских права, један од видова родно заснованог насиља, односно испољавање мушког насиља над женама.

1.6. Проституција у Босни и Херцеговини

Проституција у БиХ је један од горућих проблема о којем се веома мало јавно говори, а који је због неадекватне законске регулативе у свакодневном прогресу. Званична државна статистика о проституцији не постоји, али се процјењује да у Босни и Херцеговини периодично нелегално дјелује неколико хиљада продаваатељица сексуалних услуга.⁴⁷

Поред држављанки БиХ, услуге секса у Босни и Херцеговини пружају и стране држављанке и то углавном, Украјинке, Молдавке, Румунке, Бугарке, Русиње и Бјелорусиње. Мотиви су им различити, али и цијене варирају. Крећу се од 20 конвертибилних марака за пола сата до 600 марака за ноћ, што опет зависи да ли се ради о уличној или елитној проституцији.

На основу претходних истраживања може се донијети закључак да је проституција широко распрострањена у БиХ. Наиме, током 2002. године је у 11 БиХ градова спроведено истраживање које потврђује ову констатацију (Сарајево, Тузла, Зеница, Витез, Кисељак, Фојница, Добој, Бањалука, Приједор, Бијељина, Брчко). Ово истраживање је показало да је постојало 118 објеката кроз које је бавећи се проституцијом до краја октобра 2002. године прошло 1489 жена.

⁴⁶ Strom, A. (2011) A glimpse of 30 years of struggle against prostitution by the women's liberation movement in Norway www.wunrn.com/pdf/hele_filen.pdf februar 2013, приступ 15. август 2014.

⁴⁷ International Human Rights, Трговина људима и ропство; Компаративни правни приступ и улога Европске конвенције о људским правима (стр. 111-112)

На просторима Босне и Херцеговине постоје сљедећи облици проституције:

- индивидуална и неорганизована проституција, гдје жена покушава да нађе клијента без помоћи макроа;
- улична проституција, гдје жена клијенте углавном налази на одређеним локацијама нпр. улице, тргови;
- проституција по кафанама и др. локалима, гдје су жене углавном жртве трговине из наведених страних земаља;
- проституција преко разних огласа и услужних агенција;
- проституција кроз организована туристичка путовања;
- секс-туризам;
- проституција у јавној кући;
- проституција која се уговара телефоном са или без макроа;
- неке жене се баве проституцијом само повремено.

За потребе овог рада Босну и Херцеговину ћемо посматрати као сложену творевину што она у суштини и јесте, те ћемо проблем проституције рашчланити на енитете, односно Дистрих Брчко.

1.6.1. Проституција у Републици Српској

Неспорно је присуство проституције, а посебно женске проституције на простору Републике Српске. Под проституцијом, односно трговином људима подразумјевају се сва дјела и покушана дјела која су укључена у регрутовање, транспорт унутар или преко границе, куповина, продаја, трансфер, пријем или скривање особа.

О узроцима појаве и масовности проституције у Републици Српској немогуће је говорити ако проблем не сагледамо шире у контексту регије или чак и шире, што имплицира да је проблем проституције свјетски проблем. Из тог разлога када се говори о проституцији у Републици Српској немогуће је занемарити њен геополитички положај као битан услов масовности проституције. С друге стране ратни сукоби у балканској регији, те с тим у вези настанак нових држава и неусклађене евиденције грађана, узроковале су "хаос" у контроли личних докумената, због чега је било могуће да нека лица посједују два до три пасоша, те буду држављани двије до три државе, које су прије биле у саставу Југославије, чиме је аутоматски отежана контрола кретања истих. Велики број страних војних и полицијских група, које су након рата остале у Републици Српској како би очувале мир, те с тим у вези и повећано присуство тзв "страног елемента" (дипломате, стручњаци, хуманитарци, новинари и др.), такође су један од узрока масовности проституције. Тврдње да нису само жене проститутке, већ да су то данас и мушкарци показала се тачном, мада је лако доказати да је број мушкараца који се баве проституцијом у Републици Српској малтене незнатан. Мушка проституција у Републици Српској је заступљена као кућна, хотелска и "интернет- проституција", због чега су извршене промјене у односу на постојећу кривично правну инкриминацију и унутар пасивног субјекта инкорпорирана је и проституција мушке популације.

Задатак полиције у Републици Српској, али и Босни и Херцеговини није само "да сузбија проституцију" затварањем објеката, привођењем власника објеката који нуде услуге проститутки и узимањем њихових изјава, затим изјава

особа које се одају проституцији и њиховим кажњавањем у складу с кривичним дјелом или прекршајем који су починили, већ "да открије везе", особа које су омогућиле или организовале долазак страних држављана или држављанки у РС ради бављења проституцијом, затим да провјерава одобрења за рад ових објеката', открије начине на које су наведена одобрења за рад добијена или да открије начине на који организатори проституције "перу новац" или остварену зараду тзв. "сива економија".

Новац стечен од ове криминалне дјелатности може се "опрати" на различите начине и то није спецификум само Републике Српске. Најчешћи начини су: кријумчарење новца из државе у државу, стварање фиктивних компанија, враћање фиктивних дугова, преко послова са плаћањем у готовини, преко коцкања и казина, помоћу лажних рачуна (фактура), промјеном валуте, оснивањем мешетарских кућа и слично. Са "прањем новца" увећава се капитал ових криминалних организација, а са увећањем новца повећавају се и њихове моћи, јер се свакако дио тог новца користи за подмићивање државних органа, појединаца или чак политичких странака, путем којих је могуће утицати на "путеве правде".

Да би се проституција у Републици Српској сузбила, пресудан је однос правосудја, због чега је неопходно да поред брзог и ефикасног рада правосудних органа, судије заузму "чврст став" при доношењу кривичних санкција за организаторе проституције. Све ове мјере, које држава подузме у супростављању проституције као транснационалном организираном криминалу, не смију одударати од основних принципа правне државе и не смију кршити основна људска права. Судаћи према броју објеката у којим се организује проституција и броју жена које се одају проституцији, затим чињеници да су већина жена у овим објектима стране држављанке, да су многе од њих илегално ушле у Републику Српску и да немају никаква одобрења за рад у овим објектима, можемо закључити да је проституција у Републици Српској, без сумње, међународни организовани криминалитет.

Без обзира на то што је проституција у Републици Српској је санкционисана Законом о јавном реду и миру, оперативни подаци указују да се ова појава повећава из године у годину. Иначе у члану 19. овог закона пише да ко се бави проституцијом казниће се новчаном казном од 400 до 1200 КМ, док ће се казном од 500 до 1500 КМ казнити онај ко изнајмљује, односно уступа просторије раду проституције.⁴⁸

Захваљујући општем паду моралних вриједности, присуству страних трупа на територији Републике Српске, великог броја странкиња, незапослености, општем паду животног стандарда и слично, реално је очекивати у будућем периоду даљи раст ове појаве. Без обзира на предузете мјере, чак и на међународном плану (акција "Мираж") и реалних посљедица по жртве које проистичу из оваквог облика "лаке зараде", оне ће и даље срљати у опасност правдајући своје поступке нагоном за самоодржавањем: пад животног стандарда, незапосленост и општа неизвјесност у земљама из којих долазе.⁴⁹

⁴⁸ Закон о јавном реду и миру Републике Српске (Службени гласник РС, бр. 20/2007)

⁴⁹ Крстић О. (2003). Прогностика криминалитета, Београд: Полицијска академија стр. 154.

1.6.2. Проституција у Федерацији БиХ

Према Кривичном закону Федерације БиХ, казне за навођење на проституцију су од једне до пет година затвора. Очито да кантонални закони нису у сагласности са федералним јер с друге стране, пружање и конзумирање сексуалних услуга у Кантону Сарајево не спада у кривично дјело већ у домен прекршаја, односно нарушавања јавног реда и мира. Из тог разлога полиција проститутку, и када је ухвати на дјелу, не приводи, већ јој издаје прекршајни налог. Ово има даље за посљедицу да не постоје информација о томе да ли се у конкретном случају ради или не ради о организованој проституцији. Полиција у таквим случајевима углавном дјелује превентивно на овакве појаве јер свако стајање поред пута не мора увијек значити да се ради о проституцији.

Према неким истраживачима проституције у Федерацији БиХ у посљедње вријеме долази до опадања броја забиљежених случајева везаних уз проституцију тако да је број евидентираних случајева мањи него прије неколико година, када су постојали многи ноћни клубови, барови и сл. које су биле легло проституције. Услуге проституције у, проимјера ради, Зеничко-Добојском кантону или пак граду Зеници углавном су се вратиле из ноћних барова у хотеле, гдје полиција много теже може доказати да се уопште ради о проституцији. По истраживању које је радио проф. Х. Шарић дневно четири до пет женских особа ординише на Лашванској петљи, а цијене услуга које нуде су од 10 до 50 КМ у зависности од жеља клијентеле. У овом случају се ради о ниској уличној протитуцији. С друге стране средњи биво проституције се у Федерацији БиХ одвија зглавном по становима, најчешће преко огласа у новинама, специјализованим еротским часописима и сл. Занимљиво је напоменути да се дио проституције обавља преко огласа за свингерске парове, гдје уствари двије проститутке са двије муштерије одглуме парове. Цијене услуга у поменутом кантону и граду Зеници се крећу од 100 до 300 КМ, за ноћ, а цијене су и ниже ако проститутка бави самоиницијативно, односно ако нема сводника или макроа. У овом кантону али и у осталим кантонима постоје од стране полиције и регистриване проститутке, међу њима има и студенткиња којима је новац потребан за студирање. Почесто цијене услуга зависе и од материјалног стања проститутке па по неким истраживачима између ова два појма постоји директна зависност. Наиме, што је особа слабијег материјалног стања, то је цијена нижа.

Одређени истраживачи као позитиван примјер наводе Мостар у коме по њима нема толико случајева проституције као у осталим БиХ градовима. По њима основни разлог овој чињеници је то што у Мостару нема, или пак има мање, ноћних барова и јавних кућа у односу на друге федерална градове. Наравно ово не значи да је Мостар ослобођен ове пошасте пошто полиција, с времена на вријеме забиљежи додуше појединачне случајеве проституције по хотелима или мотелима. Највише проституције у бх градовима по мишљењу НВО „Ла Страда“, која се бави превенцијом трафикинга и заштитом жртава трговине људима, буде у вријеме сајмова и сличних манифестација,

Истраживањем које је провео Х. Шарић обухваћене су само особе женског пола које се баве хетерогеном проституцијом иако је и вријеме самог истраживања било евидентно да постоје и све други облици проституције. Расположиви подаци до којих је доашо Шарић говоре да је на подручју ФБиХ у периоду од 01. јануара 1996. године до 31. децембра 2000. године регистровано

206 особа које се баве проституцијом. Наведени број обухвата искључиво особе женског пола које су због проституције кажњене или евидентирание у полицијским станицама у општинама и у кантонима, односно у Федералном МУП-у, у неким здравственим установама и службама социјелне заштите. У истраживаном периоду у ФБиХ веома је мали број случајева који се предистражним органима процесуирани за учешће у проституцији, да су лица кривично гоњена и да су према онима којима је доказана кривица подузете казнене мјере. По истраживању од укупно 206 регистрованих проститутки у десет кантона на подручју ФБиХ, највећи број их је у Тузланском кантону 65, затим Унско-санском 40, Кантону Сарајево 32 проститутке, итд

Према годинама старости од евидентираних 206 проститутки 75% чине младе особе женског пола старости између 15 и 35 година. Пет је евидентираних случајева проституисања малолетница и то од 14 година (1 случај) и од 15 година (4 случаја), међу којима су четири стране држављанке. Од 16 година је седам евидентираних проститутки што потврђује чињеницу да такве проституције има, те слободно можемо рећи да се може очекивати њено повећање. Са 18 година је 38 евидентираних проститутки или 18,4% од укупног броја евидентираних проститутки на подручју ФБиХ у периоду од 1996 – 2000. године. Девет евидентираних случајева проституције чине жене старије од 50 година, а у 22 случаја жене старосне доби између 40 и 50 година.⁵⁰

1.6.3. Проституција у Дистрикту Брчко

Од претходне 2013. године у Кривичном закону Брчко Дистрикта постоји члан 207 који правно регулише проституцију, односно навођење на ово кривично дјело. По том члану онај „ко ради зараде или друге користи наводи, потиче ил намамљује другога на пружање сексуалних услуга или на други начин омогући његову предају другоме ради пружања сексуалних услуга, или на било који начин судјелује у организовању или вођењу пружања сексуалних услуга, казнит ће се казном затвора од шест мјесеци до пет година. Надаље у закону се наводи да је без утицаја за почињење кривичног дјела из овога члана чињеница је ли се особа која се наводи, потиче или намамљује, већ раније бавила простиуцијом.⁵¹

Поред овог члана у сљедећем члану 207 а се такође у ставу 2 осврће на протитуцију. По овом ставу ко врбује, наводи, превезе, преда, сакрије ил прими лице које није навршило осамнаест година живота у сврху искориштавања простиуцијом или другим обликом сексуалног искориштавања, присилним радом ил услугама, ропством или њему сличним односом, служењем, одстрањивањем дијелова људског тијела или каквим другим искориштавањем, казнит ће се казном затвора најмање десет година.

Оваква рестриктивна казнена политика је одговор власти на све учесталија привођења сводника и особа које се баве проституцијом. Ово поготово јер је само у периоду од 2012 па до 2014. ухапшено неколико већих група које су се бавиле организованом проституцијом на територији Брчко Дистрикта. Посљедња оваква акција се одиграла у мају 2014 године када је

⁵⁰ Према, Шарић Х. (2008), Проституција и остале појаве социјалне патологије, офф сет Тузла: Off set, стр.75-76.

⁵¹ Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине

полиција Брчко Дистрикта у акцији кодног назива „Палермо“ разбила ланац проституције и порнографије при чему је ухапшено неколико особа против којих се тренутно води кривични поступак.

2. ТРГОВИНА ЉУДИМА

Трговина људима представља један од најпрофитабилнијих облика организованог криминала па се вјерује да је по важности, због ниског ризика и високог профита, у самом врху криминалних дјелатности, одмах иза трговине дрогом и оружјем.⁵² Сама чињеница да се, у правилу, ради о организованом криминалу, тј. широкој и разгранатој мрежи добро организованих починилаца, отежава могућност правовременог откривања и процесуирања починилаца казненог дјела. Управо је добра организација криминалних скупова и разлог зашто је тешко доћи до прецизних података о размјерима ове појаве, што опет с друге стране наводи на закључак да је та бројка знатно већа од приказаних података.

Трговина људима као појам постоји још од давнина. По неким ауторима прве коријене трговине људима налазимо још на цртежима на глини из VI вијека п.н.е. Развојем цивилизације развија се и формално ропство (II вијек п.н.е.), да би се тек у периоду између XVIII и XX вијека нове ере укидало формалним документима у различитим дијеловима свијета.

Слично као и проституција трговина људима представља глобални феномен који погађа све земље – земље у политичкој и економској транзицији, неразвијене земље и земље у развоју, земље у рату и постконфликтне земље, које се појављују као земље поријекла и транзита жртава, као и економски развијеније земље које се појављују као земље дестинације.

Трговина људима је као што смо већ нагласили глобални проблем и захвата готово сва свјетска подручја; како она најразвијенија попут Западне Европе и Сјеверне Америке, тако и она неразвијена попут Африке или Источне Европе.⁵³ Наравно, неразвијене земље су у правилу земље поријекла, док су ове друге прихватне, односно земље одредишта. Међутим, глобализацијски процеси и свјетска криза све више мијењају ову устаљену парадигму па тако данас долази до пораста броја земаља поријекла које више не припадају искључиво групи неразвијених земаља. Такође, ваља напоменути и да, у складу с динамичношћу ове појаве, земља транзита може врло лако постати земља одредишта (и обратно), што је случај рецимо и с Босном и Херцеговином.

Трговина људима у суштини подразумијева продају и куповину, прецизније држање неке личности у циљу њене експлоатације, као и све друге радње које могу бити дио тог процеса (нпр. превоз, скривање, чување и сл.). У

⁵² Постоји широк спектар процјена о опсегу и величини савремене трговине људима. Међународна организација за рад (ИЛО) – орган Уједињених нација задужен за питања радног стандарда, запошљавања и социјалне заштите – процјењује да је 12.3 милиона људи на принудном раду, ропском раду, принудном дјетјем раду и у сексуалном ропству у сваком тренутку; неке друге процјене се крећу између 4 милиона и 27 милиона.

⁵³ Према истраживању које је спонзорисала Влада Сједињених Држава а које је завршено 2006. године, отприлике 800.000 жртава трговине људима сваке године прелази међународне границе, што не укључује милионе особа које су жртве трговине људима унутар граница сопствене државе. Око 80 процената транснационалних жртава су жене и девојке, а чак и до 50 процената су малолетници. Већина транснационалних жртава су жене којима се тргује зарад сексуалне експлоатације.

случају трговине људима до експлоатације долази увијек и експлоатација се увијек одржава употребом силе, пријетњи, превара, злоупотребом овлашћења и/или злоупотребом тешког положаја, отмицом или на неки други начин. Када се ради о трговини дјецом као једним од видова трговине људима, није важно које средство је употребљено, тј. И у том случају говоримо о трговини људима иако није било елемената пријетње, принуде, злоупотребе положаја и слично. Такође, пристанак жртве на експлоатацију не мијења чињеницу да се ради о трговини људима и да је то кривично дјело.

Основни циљ трговине људима је остваривање зараде (или неке друге користи) кроз експлоатацију, било да се ради о сексуалној експлоатацији, принудном раду, принудном просјачењу, принуди на вршење кривичних дјела, илегалном усвојењу, принудним браковима, трговини органима или неком другом облику. Један од уобичајених стереотипа је да трговци људима своје жртве излажу искључиво сексуалној експлоатацији, те да су само жене и дјевојчице угрожене, а занемарују се други облици експлоатације, као што је радна експлоатација, чије су жртве много чешће мушкарци.

Посљедице које погађају жртве оваког типа трговања људима су различите и крећу се од психичких и физичких траума па све до смрти. Такође, и саме методе извршавања су различите, иако се најчешће ради о различитим облицима обмане и присиле.

2.1. Трговина људима као појам

Када се говори о појму трговина људима обавезно се полази од Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и дјецом. Наиме, овај Протокол⁵⁴ је први међународни инструмент универзалног карактера који садржи дефиницију трговине људима. У Протоколу се наводи: да трговина људима значи врбовање, превођење, пребацивање, скривање и примање лица, путем пријетње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем у циљу експлоатације (чл. 3. Протокола).

Сагласно са Протоколом о трговини људима који је као што смо већ навели дао међународно прихваћену дефиницију трговине људима већина држава је користила дате смјернице при дефинисању кривичног дјела трговине људима у свом законодавству.

Узећемо за примјер Србију која у члану 388. став 1. Кривичног законика (Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009 и 121/2012) каже да: кривично дјело трговине људима врши онај ко силом или пријетњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, повјерења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем, или примањем новца или друге користи врбује, превози, пребацује, предаје, продаје, купује, посредује у продаји, сакрива или држи друго лице, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичног дјела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе,

⁵⁴ Познат и као Палермо протокол

успостављање ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дијела тијела или ради коришћења у оружаним сукобима.

Државе које су потписале поменути протокол имају обавезу да у своје кривично законодавство унесу кривично дјело трговине људима као и његове различите облике (покушај, саучесништво, организовање и навођење других лица да изврше кривично дјело трговине људима). Сврха Протокола састоји се у превенцији и борби против трговине људским бићима али и заштити и пружању помоћи жртвама трговине људима, уз посебно инсистирање на пуном поштовању њихових људских права

Члан 3 Протокола против трговине људима објашњава да трговина људима има три саставна елемента:

- дјело (шта је почињено);
- начини (како је почињено); и
- сврха искориштавања (зашто је почињено).

Надаље члан 5 додатно захтијева да државе осигурају да понашање садржано у члану 3 у домаћем законодавству буде означено као кривично дјело. Битно је запамтити да дефиниција садржана у Протоколу против трговине људима постоји како би се осигурао ниво конзистентности и договора у цијелом свијету када је у питању феномен трговине људима; међутим, то не значи да домаће законодавство мора да прецизно прати језичку формулацију наведену у Протоколу против трговине људима. Односно, свако поједино државно законодавство треба бити прилагођено у складу са својим правним системима и треба осигурати примјену значења и концепата садржаних у Протоколу против трговине људима.

У поменутом Протоколу дају се и основни елементи трговине људима. Протокол против трговине људима захтијева да се кривично дјело трговине људима дефинише путем комбинације три саставна елемента, а не индивидуалних компоненти, иако у неким предметима ови индивидуални елементи сами по себи представљају кривична дјела. На примјер, дјело отмице или неодобрена примјена силе (напад) вјероватно представљају посебно кривично дјело у складу са кривичним правима већине европских држава.

Кривично дјело трговине људима стога мора укључивати било који од следећих процеса: врбовање; превоз; премјештање; пружање уточишта; или прихват особа.

Такође кривично дјело трговине људима мора садржавати најмање једно од следећих дјела: употреба силе; пријетњу употребе силе; принуду; отмицу; превару; обману; злоупотребу овлашћења или угроженог положаја; или давање или примање новчаних средстава.

Као трећи саставни елемент у предмету трговине људима јавља се чињеница да је особа починила материјално дјело(а) са намјером да жртва буде „искориштена“ (према дефиницији домаћег законодавства за борбу против трговине људима у одређеној земљи).

Свакако је потребно напоменути да Протокол против трговине људима не дефинише искориштавање него даје један не-коначни попис облика искориштавања, Цитирамо: “Искориштавање минимално укључује искориштавање особа у сврху проституције или друге облике сексуалног искориштавања, присиљан рад или услуге, ропство, поступке сличне ропству или дужничко ропство или трговину органама.”

Ментални елемент се може доказати на различите начине. Треба навести да Протокол против трговине људима тражи да државе препознају као кривично

дјело трговину људима, међутим, државама није забрањено да омогуће да се ови услови поставе на нижим стандардима, односно на основу неодговорности, намјерног затварања очију или чак немара као кривичног дјела, под условима дефинисаним домаћим правним системом.

Кривично дјело трговине људима има географску, структуралну и комерцијалну компоненту. У случају прекограничне трговине људима, географска и структурална компонента може се изразити на следећи начин:

- Земља поријекла (врбовање и извоз);
- Земља транзита (превоз);
- Земља одредишта (увоз и прихват).

У оквиру ова три подручја, комерцијалне карактеристике које су својствене за овакву врсту кривичног дјела подразумевају да трговци људима морају бити укључени у једну или више следећих активности:

- оглашавање (као дио процеса врбовања или искориштавања);
- унајмљивање просторија (сигурних кућа, бордела, радионица у којима се експлоатишу радници, творница, итд.);
- превоз (лични и путни документи и процес транзита);
- комуникације (организовање врбовања и искориштавања);
- финансијске трансакције (примјењиве на све горе наведено);

Доказни материјал може да постоји у једној од ових фаза процеса трговине људима и истражитељи морају изнаћи начине да у потпуности искористе ове доказне прилике те да на тај начин осигурају спашавање жртава и хапшење и осуђивање трговаца, као и конфискацију средстава стечених путем криминала.

На крају рецимо да је заједнички садржалац разних видова трговине људима је свакако употреба силе, преваре или принуде у циљу експлоатације појединца зарад профита. Жртва може бити подвргнута радној експлоатацији, сексуалној експлоатацији или и једном и другом. Радна експлоатација укључује традиционално ропство, принудни рад и дужничко ропство. Сексуална експлоатација обично укључује злостављање у оквиру комерцијалне секс индустрије. У другим случајевима, појединци, који често захтијевају и секс као и рад, експлоатишу жртве у приватним кућама. Употреба силе или принуде може бити директна и физичка или психичка.

2.2. Узроци трговине људима

Популацијама које су угрожене није лако помоћи да се саме заштите од зла званог трговина људима поготово ако не постоји јасно разумијевање фактора који их, прије свега, чине угроженима. Из тог разлога, свака реакција на трговину људима мора бити заснована на разумијевању услова или фактора који погодују стању угрожености.

Различити теоретичари и експерти из ове области ће, зависно о свом теоретском приступу и подручју рада, означити различите факторе као узроке трговања људима. Тако ће се теоретичари чији се приступ заснива на миграцијама фокусирати на политику миграција и рада, доступност прилика рада у различитим државама, глобализацију и стратегије развоја; казненоправни приступ фокусираће се на легислативу и њену имплементацију, препреке за процесуирање те организовани криминал, док ће се теоретичари усмјерени на

људска права и њихову заштиту понајприје фокусирати на питања злоупотребе власти, корупције, дискриминације те неуспјеха државе да осигура заштиту грађанских, политичких, економских и социјалних права.

Тако В. Обрадовић разликује тзв. *push* и *pull* факторе који узрокују трговање људима. По овом теоретичару *push* фактори су они који гурају дјевојке и жене из њиховог окружења да се отисну у свијет у потрази за бољим животом, док су *pull* фактори они који дјелују својом привлачном снагом и представљају замишљене предности живота у богатим земљама. Обрадовић као *push* факторе наводи следеће:⁵⁵

- незапосленост,
- сиромаштво,
- недостатак изобразбе,
- дискриминација полова.
- насиље у породици.

Док се међу *pull* факторима издвајају:

- очекивање запослења и финансијске накнаде
- за жене које се баве проституцијом очекивање велике зараде,
- приступ материјалним добрима Запада,
- побољшање социјалног положаја и третмана,
- замишљени „гламурозни живот“ свакодневне Западне Еуропе,
- захтијевање од жена да буду репродуктивне,
- захтијевање „егзотичних жена“ као проститутки,
- захтијевање јефтиног рада.

Из наведеног а з контексту трговине људима, можемо закључити да су примарни узроци угрожености ризичних категорија, односно трговине људима по својој природи економски, социјални, културолошки, правни и политички.

Већ раније поменути Протокол о трговини људима директно се бави *економским факторима*, јер помиње сиромаштво, неразвијеност и одсуство једнаких могућности као неке од фундаменталних узрока трговине људима. Економска угроженост може се такође односити на незапосленост и недостатак приступа могућностима што доводи до тога да људи желе да мигрирају у потрази за бољим животом.

Друштвена искљученост се директно односи на одсуство приступа социјалним правима и онемогућава групе становништва да примају субвенције и заштиту на које би требало да имају права сви грађани. Искључивање из социјалне сигурности настаје из сложених фактора укључујући пол, етничку припадност и ниски статус група у друштвима. То обухвата дискриминацију у образовању, запошљавању, приступу правним и здравственим услугама и приступ информацијама и социјалним службама. Друштвена искљученост посебно је релевантна када се разматрају начини спречавања поновне виктимизације и поновљене трговине људима. Жртве нелегалне трговине суочавају се са великим препрекама по повратку својим кућама, између осталог и ставовима и предрасудама у сопственим заједницама.

С друге стране *социјална и културолошка понашања* зависе од контекста па се морају разматрати са посебном пажњом да би се избјегле одређене генерализације. На примјер, обичаји попут уговорених, раних или принудних бракова у неким културама или привремени бракови, бракови из каталога или

⁵⁵ Обрадовић, В. (2006): Трговање женама и дјевојкама у сврху сексуалног искориштавања у БиХ, Загреб: час. Полиц. сигур. година 15.), бр. 5-6, стр. 249-250.

невјесте из каталога и други видови сексуалне експлоатације могу допринијети трговини људима. Надаље, у многим земљама, културне норме утичу на начин поступања са женама, чиме дискриминација заснована на полу постаје фактор који додатно доприноси рањивости жена на трговину људима. Уз то, жене из одређених друштава које су жртве трговине ради проституције суочавају се са већим потешкоћама при реинтеграцији у своје породице и заједнице након што буду ослобођене експлоатације.

Правни фактори испољавају се немогућношћу приступа правосудном систему било зато што је жртва такве трговине странац или нема приступа правном заступнику, или зато што сам систем не нуди одговарајући правни лијек. Уз то, несигурност може бити потхрањена правилом дуплог свједока или правилом поткријепљеног доказа услед чега те особе немају могућност свједочења на суду.

На крају уз економске, социјалне и културолошке факторе, трговини људима могу допринијети и *политичка нестабилност*, рат и сукоби. Ово је посебно случај у друштвима у транзицији у којима грађански немири, губитак националног индентитета и политичка нестабилност стварају погодну средину за организовани криминал, укључујући и трговину људима. У таквим случајевима, разбијање традиционалног живота заједнице са свим њеним заштитним оквирима и пратеће расељавање становништва чине људе изузетно рањивим на експлоатацију

2.3. Главни облици трговине људима

Трговина људима је сложен појам који се може манифестовати на разне начине па је стога веома тешко доћи до свеобухватне, општепризнате класификације исте. Начелну класификацију видова трговине људима могуће је извршити на основу више критеријума, примјера ради, степена друштвене опасности, географског нивоа реализације, физичко-биолошких карактеристика жртава, односа жртве према положају у којем се налази и облика експлоатације жртве.

Према степену друштвене опасности коју са собом носе, сви облици трговине људима могу се класификовати у два разреда:

- обичајна (традиционална или „неправа“) трговина људима и
- трговина људима која подлијеже кривичном закону.

Под видом обичајних, односно традиционалних или неправих облика трговине људима могу се посматрати сви они облици који су представљају традицију и карактеришу одређено друштво представљајући елемент су његовог фолклора, па на крају и културе. Овакви облици немају за циљ никакав вид, односно облик експлоатације људског бића, већ су дио вијеровања и обичаја народа. Типичан примјер оваквог облика трговине људима јесте куповање нејвесте у појединим дијеловима Балкана. Када би гледали из правног угла свака трговина људима (па и оваква) је забрањена. Међутим, у овом случају не постоји озбиљна и стварна намјера да се лице прода како би се остварила противправна корист односно њена експлоатација, већ је то дио обичаја, културе, традиције и вјеровања једног народа или друштвене групе. У овом случају друштвена опасност је минимална, а самим тим и степен угрожавања нечије безбједности, односно кршења људских права је малтене раван нули.

Зато се у овом случају никако не може говорити о постојању кривичног дјела, па самим тим ни криминалног карактера оваквог облика трговине људима.

Битна одлика појавних облика трговине која потпада под кривичне санкције јесте њихова противправност, односно забрањеност међународним актима, уставним и законским нормама. Међутим, сви ти облици нису истог значаја у смислу опасности коју имају по заштићене вредности друштва. С обзиром на степен њихове друштвене опасности, могу се разликовати следећи облици трговине људима:

- обичајно-криминални;
- појединачни (неорганизовани) и
- организовани.

Обичајно-криминални облици трговине људима представљају комбинацију обичајних и криминалних облика трговине људима. Наиме, аспекти обичајних облика трговине људима огледају се у начину на који се лице „продаје”, док се аспекти криминалних облика огледају у коначном циљу куповине човјека који се своди на његову експлоатацију.

Битна одлика *појединачних* облика трговине људима је постојање свјесне и намјерне „купопородаје” лица с обе стране с циљем стицања противправног профита: „продавца” од продаје лица, „купца” од његове накнадне експлоатације. Друга битна одлика јесте непостојање високог степена организованости купопродаје као што је то, примјера ради, случај када једна криминална организација продаје лице другој.

С друге стране *организовани* облици трговине људима по степену друштвене опасности коју са собом носе, имају највећи утицај на безбједност државе и појединаца. Битна одлика ових облика јесте висок степен организованости њихових реализатора. Носиоци организоване трговине људима су организоване криминалне групе. Друга битна одлика јесте континуираност – сталност у обављању ове криминалне дјелатности, док се под трећом може посматрати масовност, како самих носилаца угрожавања, тако и жртава криминалитета. Четврта битна одлика је мултиманифестност експлоатације жртава.

Организована трговина људима се може јавити у три модалитета:

- *продаја услуга, не и лица* која постоји у случајевима када организована криминална група не продаје жртву другој криминалној групи или другим појединцима, већ сама организује њену експлоатацију.
- *организована криминална група према појединцу* што представља облик трговине људима коју организована криминална група врши у виду „привредне дјелатности” зависно од потражње својих клијената. Наиме, организована група, сходно појединачним наруџбинама, стално „снабдијева” различите појединце људима.
- *организована криминална група према организованој криминалној групи* – овај облик трговине људима одликује се изузетном организованошћу обе стране учеснице „купопородаје”, уз изражену континуираност овог облика „крими бизниса” који се састоји у сталном дотурању тзв. „свјежег меса”. Организоване криминалне групе у свом саставу имају више подгрупа специјализованих за реализовање појединих фаза или дијелова фаза у трговини људима.

Сви облици трговине људима се према нивоу њихове реализације, односно простору на коме се одвијају, могу класификовати у два вида:

- трговина људима на националном нивоу и
- трговина људима на наднационалном – међународном нивоу.

Трговина људима *на националном нивоу* подразумејева реализацију облика трговине у оквиру постојећих националних граница земље. У овом случају нема прелажења државне границе од стране жртава трговине људима. Међутим, то не значи да носиоци овог облика трговине људима не могу да буду међународни криминалци – појединци или организоване криминалне групе. Најбитнији услов, односно критеријум за ову класификацију је кретање жртве трговине људима, док је мање битно просторно дјеловање носилаца овог облика угрожавања безбедности.

Начелно, облици овог вида трговине људима могу бити:

- трговина људима на локалном нивоу;
- трговина људима на регионалном нивоу и
- трговина људима на нивоу цијеле земље.

Трговина људима *на наднационалном – међународном нивоу* подразумејева кретање, односно транспортовање жртава ван подручја земље из које потичу (ван „земље поријекла”). У овом случају ријеч је о међународном криминалу који је најчешће организован. Генерално, и у оквиру овог вида, може се идентификовати више облика:

- прекогранична трговина људима;
- међународна регионална трговина људима и
- глобална трговина људима.

Ако за критеријум класификације видова трговине људима узмемо биофизиолошке карактеристике жртава, прецизније њихов узраст и пол, онда се трговина људима може рашчланити на:

- трговина мушкарцима,
- трговина женама и
- трговина дјецом оба пола.

У односу на то какав је лични однос и став жртве према положају у којем се налази видови трговине људима се могу класификовати као:

- тзв. добровољна трговина људима и
- присилна трговина људима.

Добровољна трговина људима подразумејева све оне облике са присутном сагласношћу, тј. одобравањем жртве да буде објект трговине, односно експлоатације. Примјера ради, одређене жене рационално изаберу да уђу у индустрију секса и имају у знатној мери контролу над оним што раде, са ким то раде и колико често и за коју новчану надокнаду.⁵⁶

Наведимо још и класификацију по којој се као основни критеријум користи облик експлоатације жртава. По одређеним ауторима ова класификација нема задовољавајућу научну оправданост и по њој сви видови трговине људима се могу класификовати као:

- сексуално ропство;
- присилни рад;
- илегално усвојење;
- принудни брак;
- узимање људских органа и дијелова тела;

⁵⁶ Kelly, L. (2003). *Визија, иновација и професионализам у раду полиције у вези са насиљем над женама и децом*. Београд: Council of Europe, стр. 100.

- принудно вршење криминалних радњи;
- принудно учешће у оружаним сукобима и
- трговина људима у ужем смислу.

2.4. Правни оквири трговине људима

Због све израженијег глобалног проблема везаног за трговину људима јавила се потреба за заједничком међународном акцијом. С тим у вези међународни консензус о потреби за борбом против трговине људима постигнут је у децембру 2000. године по основу задужења Генералне скупштине Уједињених народа, на основу којег је формиран међувладин, *ad hoc* комитет. Овај комитет је развио и предложио нови међународни режим у облику Конвенције против транснационалног организиованог криминалитета⁵⁷ када су неке државе убрзо потписале.

Конвенција је први универзални, правно обвезујући инструмент Уједињених народа у области борбе против организиованог криминала. Овај процес је био од великог значаја у смислу првог озбиљног покушаја од стране међународне заједнице да употреби међународно право као средство у борби против транснационалног организиованог криминала.⁵⁸ Конвенција Уједињених народа против организиованог криминала наводи пет прекршаја, било од стране индивидуе или корпорацијских ентитета, и то: учешће у групи за организовани криминал, корупција, прање новца, ометање или опструкција правде, и “тешки злочини.” Довољно је да два принципа буду испуњена да би се неки прекршај примијенио: релевантни прекршај мора да има транснационални аспект и да укључује организовану криминалну групу. Ова Конвенција је послужила као увертира за усвајање Протокола УН о борби против трговине људима.

Протокол УН о борби против трговине људима, представља први међународни правни инструмент којим се дефинише одговорност држава за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима.

Поменути протокол, протокол о борби против трговине људима представља основни правни инструмент који земље користе при дефинисању националног приступа у борби против трговине људима, али и за уобличавање регионалних стратешких оквира, те за основ међународне сарадње на овом пољу. Протокол УН о борби против трговине људима ступио је на снагу само три године касније (25. децембра 2003. године), а до фебруара 2009.године ратификовале су га већ 124 земље.

С друге стране од новембра 2008. године, 63 процената од 155 држава и територија на које се односи *Глобални извештај о трговини људима* усвојило је законе који садрже решења сагласна са Протоколом у вези главних облика трговине људима. Један дио (око 16 процената држава) усвојило је само законе који се односе на одређене елементе дефиниције Протокола о трговини људима.

⁵⁷ Transnational Organized Crime, G.A. Res. 53/111, U.N. GAOR, 53rd Sess., 85th plen. mtg., U.N. Doc. A/RES/53/111.

⁵⁸ Gallagher, A. (2001) Human Rights and the New UN Protocols on Trafficking and Migrant Smuggling: A Preliminary Analysis, Human Rights Quarterly 23, стр. 976.

2.4.1. Међународни оквири

Поред више пута поменутог Палермо протокола, постоји још низ међународних инструмената којима се државе позивају на акцију против трговине људима:

Конвенција за сузбијање трговине људима и о експлоатацији проституције других лица од 1949. године, која захтијева од држава потписница “да предузму, у вези са имиграцијом и емиграцијом, да усвоје или подржавају све мјере које су потребне, у смислу својих обавеза према Конвенцији, да контролишу промет људи оба пола у циљу проституције”⁵⁹

Декларација о елиминацији насиља над женама, која дефинише насиље над женама које укључује силовање, сексуално злостављање, сексуално узнемиравање и застрашивање на радном мјесту, у образовним установама и другим мјестима, трговине женама и присилну проституцију.⁶⁰

Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена из 1979. године, којом се државе потписнице обавезују “да предузму све одговарајуће мјере, укључујући и законске, да би сузбиле све облике трговине женама и експлоатације проституције жена”;⁶¹

Конвенција Уједињених народа о правима дјетета од 1989. године која предвиђа да државе потписнице морају “предузети све одговарајуће националне, билатералне и мултилатералне мјере у циљу спречавања отмице, продаје или трговине дјецом у било ком циљу и облику”;

Факултативни протокол уз Конвенцију о правима дјетета од 2000. године о продаји дјете, дјечијој проституцији и дјечијој порнографији, који обавезује државе да предузму све потребне кораке да оснаже међународну сарадњу путем мултилатералних, регионалних и билатералних аранжмана усмјерених на превенцију, откривање, истрагу, кривично гоњење и кажњавање особа одговорних за дјела продаје дјете, дјечије проституције, дјечије порнографије и дјечијег сексуалног туризма;

Конвенција Међународне организације рада (МОР) о елиминацији најгорих облика дјечијег рада бр. 182 од 1999. године;

Конвенција о заштити дјете и сарадњи у међународном усвојењу из Хага 1993. године, којом се забрањује међународно усвојење у случајевима када је пристанак родитеља добијен као резултат исплате или накнаде;

Конвенција МОР бр. 138 о минималном узрасту за запошљавање од 1973. године која захтијева од земаља да елиминишу дјечији рад и да минимална доб за запошљавање буде по завршетку њиховог обавезног образовања, што је обично након 15 године;

Европска конвенција за заштиту људских права и слобода;

Конвенција УН против транснационалног организованог криминала;

Протокол против кријумчарења миграната копненим, морским и ваздушним путем;

⁵⁹ Ова Конвенција ограничила је дефиницију трговине људима на проституцију и због нечињења разлике између добровољне и присилне проституције је била опште критикована и уско прихваћена.

⁶⁰ Declaration on the Elimination of Violence against Women, UN GA Resolution 48/104, 20 December 1993, Art. 2.

⁶¹ International Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), UN GA Resolution 34/180, 18 December 1979, Art. 6.

Европска конвенција о обештећењу жртава;
Европска конвенција о правној помоћи;
Европска конвенција о екстрадицији /1957/ са додатним протоколима
1975, 1978 и 2001. година;
Директива ЕУ о трговини људима
Резолуција Савјета Европе о моделу споразума за успостављање
заједничких истражних тимова од 26.02.2010. године.

2.4.2. Регионални оквири

Дефиниција кривичног дјела трговине људима сагласна са Протоколом из Палерма прописана је на одговарајући начин једино у Кривичном закону БиХ. То значи да Суд БиХ треба гарантовати одговарајућу правну заштиту за ово кривично дјело, било осигуравањем судског поступка на државном нивоу или, у складу са чланом 27. Закона о кривичном поступку БиХ, тако што ће осигурати преношење надлежности у конкретном предмету.

Домаћи правни оквир, којим је прописано дјело трговине људима као кривично дјело, увелико се разликује између кривичних закона БиХ, односно ентитета. На државном нивоу, трговина људима дефинисана је чланом 186. Кривичног закона БиХ, и чини саставни дио Поглавља XVII под називом: Кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом. Три елемента - радња извршења, начин извршења и сврха – прописани су као посебни елементи у складу са Протоколом из Палерма и Европском конвенцијом о борби против трговине људима. За постојање елемената кривичног дјела трговине људима, пристанак жртве на сексуални чин сматра се ирелевантним. Овим чланом се даље предвиђа посебан изузетак од потребе постојања елемента принуде или других средстава када је жртва дијете или малолетна особа. Због тога је Кривични закон БиХ и у том аспекту усаглашен са Конвенцијом. Ентитетски кривични закони, те Кривични закон Брчко дистрикта БиХ, не прописују трговину људима као кривично дјело у складу с Европском конвенцијом о борби против трговине људима. Међутим, поједине одредбе садрже елементе овог сложеног кривичног дјела. Примјера ради, чланом 198. Кривичног закона Републике Српске предвиђа се да је дјело трговине људима ради вршења проституције почињено када било ко: ради зараде наводи, потиче или намамљује другог на пружање сексуалних услуга или [...] на други начин омогући његову предају другоме ради пружања сексуалних услуга или [...] на било који начин учествује у организирању или вођењу пружања сексуалних услуга.⁶²

Иако већина дјела трговине људима садрже елементе који су предвиђени ентитетским законима, то не значи да се сваки облик криминалног понашања у складу с одредбама ентитетских закона или Брчко дистрикта БиХ може квалификовати у складу са дефиницијом трговине људима, која је дата у Кривичном закону БиХ. Због тога, чак и када би се кривична дјела, која су дефинисана Кривичним законом БиХ, могла подвести под одредбе других кривичних закона, овај први је прецизнији и садржи специфичне елементе дјела, тако да му требао дати предност приликом квалификације чињеничног основа.

⁶² Кривични закон Републике Српске

Конкретно, намеће се закључак да би требало примјењивати Кривични закон БиХ кад год се ради о дјелу које се може квалифицирати као трговина људима.

На крају навешћемо одређене правне прописе који у Босни и Херцеговини регулишу трговање људима:

- Устав БиХ и Устави Ентитета;
- Кривични закон /БиХ, РС, ФБиХ, БД/;
- Закон о кривичном поступку /БиХ, РС, ФБиХ, БД/;
- Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока /БиХ, РС, ФБиХ, БД/;
- Закон о програму заштите свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ;
- Закон о кретању и боравку странаца и азилу у БиХ;
- Закон о међународној правној помоћи у кривичним стварима;
- Правилник о заштити странаца жртава трговине људима;
- Правила о заштити жртава трговине људима и свједока жртава трговине људима држављана БиХ.

2.5. Борба против трговине људима

Трговина људима је облик модерног ропства, односно тешка повреда људских права која представља злочин против појединца и државе. Трговину људима је потребно препознати и адекватно казнити законским мјерама. Трговина људима представља злочин против безбиједности, како човјека тако и државе. Због тога, све активности које се предузимају да се спријечи трговина људима, те да се кривично гоне трговци и заштите жртве морају бити усредсређене на безбиједност појединаца, а не само државе.

Трговина људима представља вид насиља у којима су најчешће жртве: жене и дјеца. То је такође незаконито мијешање у међународно породично право, зато што неке врсте трговине људима подразумевају изобличавање или искоришћавање легитимних породичних пракси. Трговина људима је свакако незаконити бизнис који у неким случајевима извлачи корист из међународних миграција. Она има огроман утицај на жртве, доводећи до психолошких и физичких повреда и траума те повећавајући шансе да жртве добију тешке болести попут, примјера ради сиде. Трговина људима узрокована је неравноправношћу између жена и мушкараца, помањкањем једнаких могућности, оштрим економским разликама унутар држава и међу њима, корупцијом и угроженошћу услед неефикасних судских и полицијских система, грађанских немира и неспособности држава да заштите своје грађане и обезбијде им добар живот.

Против трговине људима немогуће је борити се само контролом криминала и кривичним прогоном; већ ју је неопходно криминализовати, и то тек само као први корак борбе. Закони усмјерени на борбу против трговине људима донесени у свакој појединачној држави требало би такође да препознају особе којима се тргује као жртве које имају права на заштиту својих основних људских права. С друге стране законе о имиграцији, раду, здравству и дјечијој заштити потребно је размотрити и допунити ако имају мањкавости и ако нису сагласни са међународним нормама. Ово из разлога да би се законски дефинисали сви аспекти трговине људима, те обезбиједио свеобухватан оквир

за рјешавање ове појаве. Након тога их је потребно ефикасно спроводити, уз сталан надзор имплементације.

Из тог разлога државе морају дјеловати у правцу изградње свеобухватног оквира чији је циљ спречавање виктимизације и ревиктимизације, заштита жртава злочина и прогон злочинаца. Оне се морају борити против фактора који погодују трговини људима, затим обезбиједити својим грађанима услове којима ће се смањити угроженост од трговине људима и створити алтернативе експлоатацији која је некад инхерентна потреби за јефтином радном снагом и услугама. Државе свакако морају бити опрезне у спровођењу закона и праћењу активности да би се свеле на минимум зараде које се остварују од трговине људима.

Опште познато је да трговина људима представља глобални проблем који превазилази националне границе. Према томе, то је често транснационални злочин, по природи налик међународној трговини дрогама и оружјем. Из тог разлога борба против трговине људима захтијева транснационалне политике које подразумевају међународну сарадњу кроз размјену информација и заједничку помоћ.

Квалитетна легислатива везана за ову проблематику је потребна и из ралогa што је трговина људима као вишеслојан, комплексан и динамичан друштвени феномен, веома тешко доказива. Стога, успјешна борба против трговине људима/дјецом подразумијева мултисекторски приступ и интензивну међународну сарадњу, уз примјену ефикасних мјера на плану превенције, сузбијања, кажњавања учинилаца и заштите жртава, уз обавезно партнерство са институцијама, привредницима, приватним сектором, како на националном тако и на регионалном и међународном плану.

2.5.1. Конвенција Савјета Европе

Државе Савјета Европе узимајући у обзир више чињеница међу којима су најважније да трговина људима представља кршење људских права као и напад на достојанство и интегритет човјека; затим да трговина људима може довести до робовласништва над жртвама, те да поштовање права жртава и њихова заштита као и борба против трговине људима морају бити примарни циљеви си донијеле Конвенцију о борби против трговине људима.⁶³

Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима има за предмет:⁶⁴

- спријечити и сузбити трговину људима, гарантујући једнакост полова;
- очувати људска права жртве трговине, осмислити свеобухватан оквир заштите и помоћи жртвама и свједоцима гарантујући једнакост полова, такође осигурати ефикасне истраге и потјернице; те промовисати међународну сарадњу у домену борбе против трговине људима.

⁶³ Недостаци које је имао Протокол у области заштите права жртава трговине људима су исправљени у Конвенцији Савјета Европе о борби против трговине људима из 2005. године коју сје ратификовало већина земаља, примјера ради, Република Србија у мају 2009. године.

⁶⁴ Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима

Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима се примјењује на све облике трговине људима било да је национална или транснационална и било да је повезана или не, са организованим криминалом.

У складу са Конвенцијом свака држава потписник је обавезна да преузме мјере ради успостављања или јачања координације на националном плану између различитих тијела задужених за превенцију и борбу против трговине људима. Надаље држава потписник је обавезна да успостави и/или подржи корисне политике и програме у циљу спречавања трговине људима на начине као што су: истраживање; кампање информисања, подизања свјести и образовања; социјалне и економске иницијативе и програми обуке, посебно за особе рањиве на трговину људима и професионалце којих се тиче трговина људима.

Такође ће свака држава потписница предузети прилагођене мјере које су неопходне тако да миграције буду легалне, давањем тачних информација путем одговарајућих сервиса, о сталним условима легалног уласка и боравка на својој територији.

Поменуте мјере се не односе само на државне органе него и на невладине организације, друге компетентне организације и друге елементе цивилног друштва укључене у превенцију трговине људима, заштиту и помоћи жртвама.

У циљу обесхрабљивања потражње која поспјешује све облике експлоатације особа, посебно жена и дјеце, која завршава трговином, свака држава ће прихватити или јачати мјере законодавне, административне, едукативне, социјалне, културне или друге природе, укључујући и:⁶⁵

- истраживања о најбољим праксама, методама и стратегијама;
- мјере подизања свјести, одговорности и важне улога медија и цивилног друштва ради идентификације потражње као једног од значајних узрока трговине људима;
- кампање циљаних информација које укључују, када је то подобно, између осталог, јавне власти и политичке челнике;
- превентивне мјере, укључујући образовне програме намјењене дјевојчицама и дјечацима током њиховог школовања, које подвлаче неприхватљив карактер дискриминације засноване на spolu и њене несретне посљедице, важност једнакости жена и мушкараца као и достојанство и интегритет сваког људског бића

Поглавље VI Конвенције које говори о међународној сарадњи каже да: ће стране потписнице сарађивати, у складу са одредбама ове Конвенције, у примјени предметних међународних и регионалних инструмената, договора који се базирају на једнаком или узајамном законодавству и на њиховом унутрашњем закону, у најширем смислу, у сврху :

- спријечавања и борбе против трговине људима;
- заштите и заступања жртава;
- вођења истрага или процедура које се односе на кривична дјела утврђена у складу са овом Конвенцијом.

⁶⁵ Према, Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима

2.5.2. Мјере за борбу против трговине људима

Борба против трговине људима препуна је разних изазова објективних и субјективних. Ствар додатно компликује чињеница да постоје знатне разлике међу државама и регионима у поштовању међународних стандарда. Законе, поготово оне које регулишу нашу предметну тематику није лако спроводити јер то захтијева средства, сталан надзор, мониторинг и евалуацију. С друге стране и када се дође до одређених резултата истрага и суђење у случајевима трговине људима је сложен и дуготрајан процес који захтијева ригорозну обуку и одређеност агенција за спровођење закона и судских органа, чији рад такође може бити отежан услед подмићивања. Другу препреку представља идентификација жртава, које се често плаше депортације или репресалија трговаца људима.

Ефикасне мјере, односно ефикасна реакција на ову негативну појаву, може имати ефекат умножавања и почети да нагриза читаву индустрију трговине људима. На примјер, усвајање закона којима се кријумчарене особе сматрају жртвама а не криминалцима и ангажовање у кампањама подизања свијести јавности може се у неким случајевима позитивно одразити на њихову спремност да пријаве случајеве трговине људима, те дати као резултат кривично гоњење у већем броју случајева. На исти начин, спровођење програма помоћи и заштите жртава који подразумијевају свеобухватну заштиту може охрабрити исте да свједоче. Надаље, ефикасни судски поступци пропраћени строгим казнама могу послужити као инструмент застрашивања будућих трговаца људима.

Такође квалитетна и ефикасна употреба интернета и других видова новијих информационих технологија попут сајтова и компјутерских база података такође може послужити у борби против трговине људима. Ово поготово ако знамо да је статистичке податке тешко прикупити и да они брзо застаријевају, али да иницијативе повезане са информационим технологијама могу бити искоришћене за оснаживање координације и процеса размјене информација међу невладиним организацијама, организација цивилног друштва и влада, укључујући и полицију широм региона, односно све оне који се на било који начин баве спречавањем трговања људима. Интернет је могуће користити за ширење информација о иницијативама усмјереним против трговине људима и за образовање јавности о опасностима и проблемима везаним за трговину људима и за промовисање билатералног и мултилатералног умрежавања са циљем интензивирања притиска и рјешавања проблема. Свеобухватне базе података могле би повезати изоловане групе које се боре против трговине људима широм свијета, обезбиједити потребне информације полицији и граничним полицијама о особама за које се сумња да су кријумчарене, помоћи жртвама и обезбиједити прецизне статистичке податке о трговини људима.

У вези с планирањем и провођењем мјера за спречавање трговине људима већина држава у окружењу је развила сопствене Стратегије за борбу против трговине људима (примјера ради, Стратегија супростављања трговини људима у Босни и Херцеговини 2013-2015). За већина држава региона поменута стратегија за борбу против трговине људима (представља националну политику борбе против трговине људима. Стратегијом су дефинишу циљеви, начела и правци у борби против трговине људима и одређене мјере за унапређење ефикасности

успостављеног система за борбу против трговине људима у јавном, приватном и цивилном сектору.

Све ове стратегије су засноване на препорукама које се налазе у Палермо протоколу и Конвенцији Савјета Европе. Стратешки правци већине стратегија у региону се могу представити као:⁶⁶

- Подизање нивоа свијести цјелокупне јавности о феномену трговине људима/дјецом у циљу бољег разумијевања проблема, јачања повјерења у државне органе, информисање јавности о начинима пријављивања дјела уз очување идентитета грађана;
- Јачање стручних капацитета свих циљних група на пољу борбе против свих облика трговине људима (дјецом) кроз проактивну идентификацију, квалитетну заштиту потенцијалних жртава и ефикасно кривично гоњење извршилаца;
- Јачање постојећих механизма уз додатно усавршавање стручњака, органа и организација које заједнички раде на идентификацији жртава, поштовање заједничких стандарда и протокола поступања;
- Успостављање мултидисциплинарног приступа идентификацији жртава трговине људима;
- Јачање капацитета свих пружаоца услуга на пољу помоћи, заштите и реинтеграције жртава трговине људима;
- Унапређење квалитета разноврсности, адекватности и доступности услуга заштите и подршке жртвама трговине људима;
- Ефикасно кривично гоњење;
- Праћење примјене међународних стандарда, унапређење регионалне и међународне сарадње и непосредних контаката између полицијских и правосудних органа држава у региону и шире у циљу ефикаснијег сузбијања трговине људима;
- Јачање сарадње институција на државном и локалном нивоу као и сарадње између институција и невладиних организација на спровођењу Стратегије;
- Обезбјеђење интезивне сарадње државних институција са организацијама цивилног друштва, укључујући невладине организације које су активне на подручју борбе против трговине људима у иницијативама за креирање (унапређење) политика и методологија борбе против трговине људима на националном и међународном нивоу.

2.6. Трговина људима у Босни и Херцеговини

Босна и Херцеговина од 2001. године плански и организовано приступа активностима у борби против трговине људима. Политике и акције против трговине људима биле су дефинисане у три Акциона плана: за спречавање трговине људима у Босни и Херцеговини за период 2001 - 2003, за борбу против трговине људима за период 2005 - 2007; и за спречавање трговине људима у Босни и Херцеговини за период 2008 - 2012. године.

⁶⁶ Према, Стратегија за борбу против трговине људима Црна Гора

При дефинисању политика и при њиховом спровођењу, Босна и Херцеговина се, између осталог, водила међународним стандардима постављеним у Конвенцији Савјета Европе о акцији против трговине људима и Протоколу Уједињених нација о спречавању, сузбијању и кажњавању трговине људским бићима. У будућности, поред ових међународних докумената Босна и Херцеговина ће своју политику и акције на борби против трговине људима усклађивати и са стандардима Европске уније, на основу Споразума о стабилизацији и придруживању, а посебно у складу са усвојеном Директивом 2011/36/ЕУ Европског парламента из Виједа, од 5. априла 2011. године, о спречавању и борби против трговине људима те заштити жртава, која је замијенила раније правне документе Европске уније о трговини људима.

У случају Босне и Херцеговине, кривично дјело трговине људима имало је нагли пораст од половине до краја деведесетих година прошлог вијека, када је – како се вјерује – хиљаде жена било изложено организованим групама трговаца људима, који су без обзира на лоше политичке прилике дјеловали на простору цијеле државе. Већина жртава трговине људима у тим годинама била је из источне Европе. Наиме, пошто би приспјеле на одређену локацију, често у бар или ноћни клуб, жртве су биле присиљаване да пружају сексуалне услуге клијентима трговаца људима, што је, у неријетко, укључивало и припаднике међународних мировних мисија. На сваки покушај одбијања, жртве би се суочиле са тешким физичким насиљем, пријетњама упућеним члановима породице жртве или чак убиством жртве од стране трговаца или њихових саучесника.

Након низа успјешних или мање успјешних мјера у сузбијању ове појаве, Босна и Херцеговина је коначно 2003. године, увела смјеле и одваже мјере, које су омогућиле дјелотворно кривично гоњење организованих ланаца трговаца људима и ојачале инструменте за рано идентификовање жртава приликом преласка државних граничних прелаза и преласка границе на другим мјестима. Исте године, доношењем Кривичног закона БиХ. Суду БиХ дата је надлежност над кривичним дјелом трговине људима. Осим тога, успостављен је државни координатор за борбу против трговине људима и нелегалне имиграције у БиХ, у сврху праћења и координирања provedбе Државног акцијског плана и сродних активности, на разним разинама власти у БиХ.

Надаље, почетком новог миленијума почела су се да мијењају средства и начини извршења дјела трговине људима како глобално, тако и у БиХ. Тако да се може рећи да је данас у БиХ типична жртва трговине људима и то најчешће малољетних особа, држављана БиХ.

За Босну и Херцеговину се може рећи да је у истом тренутку и полазна, и одредишна и транзитна земља за мушкарце, жене, дјецу и особе са сметњама у развоју који се подвргавају трговини људима у сврху сексуалног искориштавања и присилног рада. Жене и дјевојке из БиХ се подвргавају трговини људима у сврху сексуалног искориштавања унутар земље у приватним становима, мотелима, преноћиштима и на бензинским пумпама. Локалне организоване криминалне групе подвргавају дјечаке и дјевојчице најчешће ромске националности присилном раду, као и присилном просјачењу и присилном склапању брака. У неким случајевима постоје присилно склопљени бракови у којима се дјевојчице старе свега 12 година подвргнуте присилном кућном раду и у којима су им одузете путне исправе. У протеклим годинама у Босни и херцеговини се жртве из Србије, Бугарске, Њемачке, са Косова и из Украјине подвргавају трговини људима у сврху сексуалног искориштавања и

присилног рада унутар земље. С друге стране жртве из БиХ су подвргнуте трговини у сврху сексуалног искориштавања и присилног рада у Србији, Словенији, Македонији, Азербејџану, Хрватској, Шпанији, Италији и другим европским земљама.

Када је трговина људима у питању потребно је нагласити да се власти Босне и Херцеговине не придржавају у потпуности минималних стандарда за елиминисање трговине људима; међутим, они чине значајна настојања у том правцу. С тим у вези Савјет министара је намијенио средства из државног буџета за активности на борби против трговине људима. Потребно је такође нагласити да су и Дистрикт Брчко и Република Српска измијенили своје законе о борби против трговине људима. Упркос таквим мјерама, није дошло до очекиваног напретка у погледу осуђивања починилаца трговине људима нити идентификовања и заштите жртава трговине људима; стога је Босна и Херцеговина рангирана на ниво број 2 који подразумева стављање на надзорну листу. Савјет министара још увијек није измијенио и допунио све законске прописе на нижим нивоима како би се третирани сви облици трговине људима као кривично дјело, у складу с домаћим и међународним прописима. Тиме је у знатној мјери смањена идентификација жртава, што представља недостатак енергичности за вођење истрага, идентификацију жртава и кривично гоњење од стране надлежних институција. Агенције за провођење закона и правосудни органи у свом раду нису дали приоритет поступању у предметима кривичних дјела присилног рада и присилног просјачења.

С друге стране као примјер активног ангажмана Босне и Херцеговине у супротстављању овој врсти организованог криминала међународног карактера, истиче се систематски провођење Државног Акционог плана за спречавање трговине људима (2008 - 2012.), у оквиру које је Босна и Херцеговина предузела низ активности на оперативном, превентивном, едукативном и међународном плану. У циљу изградње цјеловитог система сузбијања трговања људима, у Босни и Херцеговини, формирана је Ударна група за сузбијање трговања људима која даје велики допринос у координацији и у одлучивању у погледу планирања активности на истраживању криминала трговине људима.⁶⁷

У наставку дајемо податке о обиму и кретању кривичних дјела трговине људима у Босни и Херцеговини за период 2006 - 2011. године, приказани у односу на регистровани број починилаца и број укупно регистрованих жртава у поменутом периоду.

Табела 1. Преглед стања у области трговине људима у БиХ⁶⁸

Година	Број починилаца	Број жртава
2006	77	71
2007	65	41
2008	53	33
2009	23	69
2010	22	25
2011	27	35
Укупно	267	274

⁶⁷ Стратегија супростављања трговини људима у Босни и Херцеговини 2013-2015

⁶⁸ Стратегија супростављања трговини људима у Босни и Херцеговини 2013-2015. стр. 9.

Анализа збирних података о трговини људима, у Босни и Херцеговини, за период 2006 - 2011. година, посматрана кроз призму броја укупно регистрованих починилаца и жртава, указује на тенденцију смањења обима трговине људима. То се непосредно може закључити из приказаних података који указују на чињеницу како се оба показатеља константно смањују, чиме, на први поглед, стање у овој области тренутно изгледа повољније него претходних година.

Међутим, квалитативна димензија проблема трговине људима, у Босни и Херцеговини, је таква да су данас, за разлику од ранијих година, све више заступљене умјесто страних домаће жртве, чија је старосна доб све нижа, и генерално је све теже открити случајеве трговине људима. То се непосредно види из званичних извјештаја Уреда државног координатора за борбу против трговине људима, те извјештаја бројних међународних организација које прате стање овог проблема, који су сагласни у констатацијама како је Босна и Херцеговина земља дестинације, транзита и поријекла жртава трговине људима, различитог узраста (често и дјеце), који се експлоатишу на различите могуће начине. Исто тако, поменути извјештаји указују на чињеницу како је дошло до својеврсног измјештања трговине људима са јавности доступних локација (угоститељски објекти) ка приватним просторијама што свакако усложњава cjелокупни процес борбе против ове негативне појаве.

На крају рецимо да је току прошле године по мишљењу страних посматрача влада Босне и Херцеговине повећала напоре у провођењу Закона против трговине људима тако што је повећала број кривичних гоњења и осуђујућих пресуда у цијелој држави; иако су у току 2013. године Република Српска и Дистрикт Брчко ускладили своје законе са државним законом и инструментима међународног права, агенције за провођење закона и правосудне институције нису дали приоритет поступању у предметима кривичних дјела присилног рада и присилног просјачења те је утврђивање кривичне одговорности починилаца трговине људима и даље недовољно. Трговина људима у сврху сексуалног искориштавања и присилног рада је у Босни и Херцеговини забрањена чланом 186. Кривичног закона, којим се прописују казне у распону од три до десет година затвора. Ове казне су вјероватно довољно строге и размјерне казнама прописаним за друга тешка кривична дјела, попут силовања.

У 2013. години је Тужилаштво БиХ покренуло истраге против шест особа осумњичених за трговину људима, док је у 2012. покренуто осам таквих истрага, Битно је такође напоменути да истраге покренуте против 28 осумњичених особа у протеклим извјештајним периодима још увијек нису окончане. Тужилаштво БиХ је покренуло истраге против пет особа осумњичених за трговину људима, од којих је једна особа осумњичена за почињење дјела присиљавања на принудни рад, док је у 2012. години било најмање једно кривичним гоњење. У току 2013. године Суд БиХ је прогласио кривим двије особе за трговину људима у сврху сексуалног искориштавања и осудио их на по четири године затвора, док је у 2012. години изречена једна осуђујућа пресуда.

2.6.1. Трговина људима у Републици Српској

О узроцима повећања обима трговине људима и проституције у Републици Српској у односу на ову регију прије рата малтене је немогуће говорити ако проблем не сагледамо шире у контексту регије или чак континента. Наиме, трговина људима је већ одавно свјетски проблем, због чега је геополитички положај Републике Српске битан узорак масовности проституције. Ратни сукоби у балканској регији који су имали за посљедицу настанак нових држава и неусклађене евиденције грађана, узроковале су "хаос" у контроли личних докумената, због чега је било могуће да нека лица посједују двије до три путне исправе, те буду држављани двије до три државе, које су прије биле у саставу Југославије, чиме је аутоматски отежана контрола кретања истих. С друге стране велики број страних војних и полицијских група, које су након рата остале у Републици Српској како би очувале мир, те с тим у вези и повећано присуство тзв "страног елемента" (дипломате, стручњаци, хуманитарци, новинари и др.), такође су један од узрока појавне масовности проституције. Тврдње да нису само жене проститутке, већ да су то данас и мушкарци показала се након истраживања одређених аутора, али и након полицијских извјештаја тачном, с тим што је број мушкараца који се баве проституцијом у Републици Српској веома мален. Мушка проституција у Републици Српској је заступљена као кућна, хотелска и "интернет-проституција", због чега су извршене промјене у односу на постојећу кривично правну инкриминацију и унутар пасивног субјекта инкорпорирана је и проституција мушке популације.

Трговина женама ради сексуалне експлоатације у Републици Српској, и не само у њој, представља озбиљан и много већи проблем кер у суштини представља облик транснационалног организованог криминалитета који карактеришу велика распрострањеност, изузетна покретљивост и огромна друштвена опасност, која је у периоду од завршетка рата у Републици Српској 1996. до 2003. године, посебно дошла до изражаја.

Тренутна ситуација у Републици Српској, а тиме и у Босни и Херцеговини веома је погодна за кријумчарење људи као и за трговину људима, посебно жена. Главне руте везане за илегалну имиграцију и трговину људима иду преко земаља Источне Европе и то Румуније, Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Хрватске, Словеније према земљама Западне Европе. Илегална миграција подразумијева двије категорије миграната преко територије Републике Српске, односно Босне и Херцеговине и то прва позната као економска миграција из земаља Источне Европе (Румунија, Бугарска, Русија, Украјина, Молдавија и др), или земаља Блиског и Средњег истока (Ирак, Иран, Сирија, Палестина), те Далеког истока, посебно у посљедње вријеме Кина, земаља Африке (Алжир, Тунис и др.) и посебна категорија Кудра из Турске, Пакистана, Индије и Јермена из Турске и новоформираних прикавказских држава бившег СССР-а, којима је простор Босне и Херцеговине транзитни простор за одлазак у земље Западне Европе и преокеанске земље.⁶⁹

Што се тиче водене границе најугроженији путеви су на ријеци Дрини, између Босне и Херцеговине и Србије, на ријеци Сави између Босне и Херцеговине и Хрватске и ријеци Уни између Босне и Херцеговине и Хрватске.

⁶⁹ Бошковић, М. (2004). Организовани криминалитет и корупција, Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова, стр. 138.

Поред ових наведених праваца једна од рута која се у посљедње вријеме изражава је рута лука Бар (Црна Гора) преко Требиња кроз Босну и Херцеговину према Хрватској.

Ипак и поред свега наведеног можемо без ограда рећи да је трговина људима у Републици Српској у опадању поготово ако за репер узмемо посљедње године прошлог вијека. Почетак трговине људима у Републици Српској малтене датира од самог њеног настанка иако је у почетку тај проблем због ратних дешавања био занемариван. Наиме, током ратних година број ноћних барова у Републици Српској не прелази десетак, тако да се може рећи да то у том тренутку није била масовна појава. Из овог периода постоје први показатељи о постојању трговине женама ради проституције, мада реакције надлежних институција није било. Република Српска била је међународно изолована, а све потраге за лицима вршене су преко Владе СР Југославије. Као илустрација ове тврдње служи примјер из 1995. године, када је на захтјев Владе Румуније упућен у Београд, полиција Републике Српске пронашла три румунске држављанке у једном бару у Бијељини. Дјевојке су биле присиљене на проституцију. Полиција их је вратила кући, бар је након тога затворен, истраге није ни било.⁷⁰

Неколико година касније, прецизније током 1998. године појављују се први извјештаји од Међународних полицијских снага (IPTF) и невладиних организација о трговини женама као о појави која превазилази изоловане случајеве. Углавном су жртве трговине људима биле жене из: Молдавије, Румуније, Украјине, Казахстана, Савезне Републике Југославије и Бјелорусије. Према извјештајима невладиних организација и Међународне организације за миграције (ИОМ), у Босни и Херцеговини у периоду од 1999. до почетка 2003. године идентификовано између 110 и 160 дјеце која су продана у сврху сексуалне експлоатације. Претпоставке су да је тај број у стварности био далеко већи.⁷¹

Према службеним полицијским извјештајима из јуна 2000. године, у Републици Српској постојало је 48 регистрованих ноћних барова са 309 запослених плесачица. Може се само претпоставити да је стварни број био далеко већи. У Федерацији БиХ ситуација је била готово иста.⁷² С друге стране Међународне полицијске снаге у Босни и Херцеговини (IPTF) идентификовале су само током 2001. године 260 ноћних клубова у којима се вршила проституција. У истом тренутку постоје и процјене локалних невладиних организација да је тај број далеко већи и да се креће око цирка 900 клубова, у којима је било запослено од 3- 25 жена по сваком клубу.⁷³

Поред трговине женама, тих година регистровани су и случајеви трговине мушкарцима у сврху сексуалне експлоатације. Према изјави шефице Канцеларије високог комесаријата за људска права у Босни и Херцеговини Madeleine Rees, жртве су и мушкарци. Чак је наведен и случај осамнаестогодишњег младића који је радио у једном ноћном бару као хомосексуалац. Регистровани су и случајеви трговине људима у сврху радне експлоатације у Шамцу, гдје је на превару доведен двадесетогодишњи младић

⁷⁰ Према подацима невладине организације „Лара“ Бијељина.

⁷¹ Research on Child Trafficking in Bosnia and Herzegovina, UNICEF and Save the Children, стр. 33.

⁷² Kartush A.; Radovanović M. (2004) *Report on the Combat of Trafficking in Women for the Purpose of Forced Prostitution in Bosnia and Herzegovina*, стр. 11.

⁷³ Limanowska B. (2002). *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe*, UNICEF, стр. 64.

из Румуније да ради тешке физичке послове, а његова дјевојка је одведена у ноћни бар гдје је била присиљена на проституцију.⁷⁴

Најновији извјештај, извјештај Америчке амбасаде у БиХ о трговини људима у 2014. години показује да су током ове године у Републици Српској – за кривично дјело трговине људима ради вршења проституције из члана 198. Кивичног закона наређене су четири истраге против десет лица.⁷⁵ По овом извјештају обустављене су три истраге против осам лица, а подигнуте четири оптужнице против седам лица. Изречене су и двије осуђујуће пресуде, једна затворска казна против једног лица и једна условна пресуда за једно лице. Казна затвора је изречена у висини од 26 мјесеца и уз новчану казну од 18.000 марака. Условна казна је изречена у висини од шест мјесеци. По извјештају Америчке амбасаде у БиХ за кривично дјело искориштавања дјете и малолетних лица за порнографију из члана 199. Кивичног закона наређена је једна истрага против једног лица. Надаље, подигнуте су двије оптужнице против три лица. Изречена је једна осуђујућа пресуда - затворска казна против једног лица. Казна затвора је изречена у висини од шест мјесеци. За кривично дјело производња и приказивање дјечије порнографије из члана 200. Кивичног закона наређена је једна истрага против једног лица. Подигнуте су двије оптужнице против два лица. Изречене су двије осуђујуће пресуде - новчана казна против једног лица у износу од 1.500 марака и једна условна казна у висини од 12 мјесеци.

Да би се проституција у Републици Српској сузбила, пресудан је однос правосуђа, због чега је неопходно да поред брзог и ефикасног рада правосудних органа, судије заузму "чврст став" при доношењу кривичних санкција за организаторе проституције. Све ове мјере, које држава подузме у супростављању проституције као транснационалном организираном криминалу, не смију одударати од основних принципа правне државе и не смију кршити основна људска права. Судаћи према броју објеката у којим се организује проституција и броју жена које се одају проституцији, затим чињеници да су већина жена у овим објектима стране држављанке, да су многе од њих илегално ушле у Републику Српску и да немају никаква одобрења за рад у овим објектима, можемо закључити да је проституција у Републици Српској, без сумње, колико локални и државни, толико и међународни проблем.

2.6.2. Трговина људима у Федерацији БиХ

До 2013. године Федерација БиХ није провела законске измјене и допуне препоручене од стране Савјета Европе, а везане за трговину људима. Стога ће Влада Федерације у наредном периоду требати ускладити своју правну легислативу са европском али и државним одредбама везаним за борбу против трговине људима и УН ТИП протоколом из 2000. године како би се сви облици трговине људима изричито третирали као кривична дјела. Исто су већ учинили Република Српска и Дистрикт Брчко. Усклађивање се односи на битан правосудни циљ, с обзиром да само предмети с међународним аспектом могу бити кривично гоњени на државном нивоу. На ентитетском нивоу се

⁷⁴ Према подацима невладине организације „Лара“ Бијељина

⁷⁵ Извјештај Америчке амбасаде у БиХ о трговини људима у 2014. години <http://bosnian.sarajevo.usembassy.gov/trgovina-ljudima-2014a.html>, приступ 18.08.2014.

процесуирају предмети трговине људима почињени у границама државе. У недостатку таквих закона који би се конкретно односили на трговину људима, неки починитељи трговине људима су били кривично гоњени под оптужбом за дјело навођења на проституцију из члана 210. Кривичног закона Федерације Босне и Херцеговине.

По извјештају Министарства безбједности Босне и Херцеговине за 2013. годину Кантонална (локална) тужилаштва у Федерацији су провела истрагу против 14 особа осумњичених да су починили кривично дјело трговине људима и покренула су истрагу против осам особа, док су у току 2012. године проведене три истраге. У току претходне 2013. године судови у Федерацији осудили пет починитеља кривичног дјела трговине људима, што је више од броја пресуђења у току 2012. године. Два починитеља су осуђена на казне затвора, док су тројици оптужених изречене условне казне. Судови су осудили два починитеља на затворску казну у трајању од годину и по.

Из Извјештаја Америчке амбасаде за 2014. годину везаног за трговину људима у Федерацији Босне и Херцеговине - за кривично дјело навођење на проституцију из члана 210 КЗ Ф БиХ наређене су три истраге против десет лица.⁷⁶ За кривично дјело искориштавања дјетета или малолетника ради порнографије 211 КЗ Ф БиХ наређена је једна истрага против два лица. Није било обустављених истрага а подигнуте су двије оптужнице против три лица. Изречене су и три осуђујуће условне казне против три лица у висини од три, 24 и 36 мјесеци. За кривично дјело упознавања дјетета са порнографијом из члана 212 КЗ Ф БиХ наређена је једна истрага против једног лица. Није било обустављених истрага а подигнута је једна оптужница против једног лица. Изречена је једна осуђујућа новчана једном лицу у висини од 500 марака.

У Федерацији БиХ се трговина људима одвија као и у Републици Српској углавном на илегалним прелазима. Додуше, велики број улазака илегалних имиграната у Босну и Херцеговину, поготово у ранијем периоду, биљежио и аеродром Сарајево пошто се ради о највећем и најпрометнијем аеродрому у Босни и Херцеговини. У мањем обиму су се за трговину људима користили остали аеродроми у Федерацији БиХ; Тузла, и Мостар. Такође, треба напоменути да се потенцијални илегални имигранти, из земаља, високог миграцијског ризика, у мањем броју одлучује на покушај уласка у Босну и Херцеговину преко ваздушних лука и наставак пута у земље одредишта а све због усклађивања процедура контроле са важећим прописима и међународним стандардима као и предузиманим активностима на спречавању илегалне миграције од стране Државне граничне службе.

Као посебан и специфичан вид трговине људима у Федерацији БиХ, али и у Републици Српској и Брчко Дистрикту је проблем просјачења дјеце на улици. Овај проблем је за сада, у БиХ, познат као ремећење јавног реда и мира односно као прекршај. Међутим, постоје сазнања да је у неким случајевима у питању организована криминална мрежа просјачења гдје се дјеца искориштавају као радна снага. За сада су то најчешће дјеца ромске националности и дјеца са посебним потребама. Сиромаштво међу Ромима, велики степен незапослености и необразованости као и неуписивање ромске дјеце у матичне књиге и непознавање система они су лишени многих законских права као и право на социјалну помоћ.

⁷⁶ Извјештај Америчке амбасаде у БиХ о трговини људима у 2014. години <http://bosnian.sarajevo.usembassy.gov/trgovina-ljudima-2014a.html>, приступ 18.08.2014.

2.6.3. Трговина људима у Дистрикту Брчко

Држава Босна и Херцеговина се састоји од два ентитета, Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске. Сваки ентитет има извршну, законодавну и судску власт. Дистрикт Брчко је самоуправна јединица под ингеренцијом државе. Када је трговина људима у питању, прошле 2013. године је у Кривичном закону Брчко Дистрикта промијењен члан 207. који се односи на навођење на проституцију, и допуњен са новим чланом 207. а којим је прописано ново кривично дјело „трговина људима“, за које суд може изрећи затворску казну у распону од најмање пет до највише десет година чиме је Дистрикт Брчко ускладио своје правне прописе у складу са европским када је трговина људима у питању.

У Извјештају Америчке амбасаде за 2014. годину везаном за трговину људима у Босни и Херцеговини наводи се да је у текућој години у Дистрикту Брчко вођена истрага против три особе док су оптужнице подигнуте против двије. Један оптужени је оптужен за присиљавање на принудни рад према члану 207. и изречена му је казна затвора у трајању од осам година. Надаље, у Брчко Дистрикту Босне и Херцеговине – за кривично дјело навођења на проституцију из члана 207. Кривичног закона наређена је једна истрага против једног лица. За кривично дјело искориштавања дјетета и малолетника ради порнографије из члана 208. Кривичног закона наређена је једна истрага против два лица. У истом периоду подигнута је и једна оптужница против два лица. За кривично дјело упознавање дјетета са порнографијом из члана 209. Кривичног закона изречена је једна осуђујуће пресуда – казна затвора против једног лица у висини од седам мјесеци.

У вези с предходним наведимо да је 30 маја 2014. године полиција покренула акцију под кодним називом "Палермо", с циљем сузбијања злоупотребе дрога и трговине људима, односно сексуалне експлоатације малолетница. Акција је била усмјерена ка хапшењу, шест особа које се доводе у везу са кривичним дјелима трговина људима, принуда на полни однос и искоришћавање дјетета или малолетника ради порнографије. На основу наредбе Основног суда у Брчком и под надзором локалног тужилаштва тимови полиције су у потрази за доказима претресли више лица и објеката на више локација - брчанским насељима Илићка, Српска Варош и Брезик.⁷⁷

⁷⁷<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:493822-Brcko-Hapsenja-zbog-droge-i-trgovine-ljudima>, приступ 18.08.2014.

3. ПРОСТИТУЦИЈА И ТРГОВИНА ЉУДИМА У РЕГИОНУ

3.1. Проституција и трговина људима у Србији

Трговина људима се у државама Западног Балкана, па и у Србији, појавила крајем осамдесетих година прошлог вијека и била је присутна током цијеле деценије деведесетих. У почетку се ова негативна појава занемаривала тако да су организовани напори за сузбијање овог проблема с правне стране у Републици Србији успостављени тек прије десетак година. Наиме, тадашња Социјалистичка Федеративна Република Југославија издвајала се од осталих комунистичких земаља у региону по вишем економском стандарду, као и по већој отворености према Западу. Због тога је СФРЈ осамдесетих година била веома привлачна за жене из источноевропских држава. У том периоду Србија у највећој мери била земља крајње дестинације жртава трговине људима. Међутим, ситуација се почетком деведесетих година значајно промијенила. Распад земље, економски крах система, оружани сукоби, долазак страних војних трупа, условили су пораст броја жртава трговине људима, при чему је Србија била углавном земља транзита. Због повољног географског положаја, територија Србије је била погодна за транзит жртава из Бугарске, Молдавије, Русије и Украјине ка Босни, одакле су даље одлазиле у Италију, Шпанију, Француску, или ка Косову и Македонији, одакле су пребациване у Грчку и даље ка земљама Блиског истока.⁷⁸ Свакако да је неоспорна чињеница да је у том периоду Србија постала у великој мјери и земља поријекла жртава трговине људима. Лоша економска ситуација, исказана кроз пораст незапослености и сиромаштва, и измијењени друштвени односи који су довели до јачег маргинализовања жена, општег пораста насиља, нарочито насиља у породици, и феминизације сиромаштва, постају значајни узроци миграције, прије свега женског дијела становништва. У потрази за послом у иностранству, жене прихватају пословне понуде људи из своје околине (пријатеља, познаника, комшија, рођака, итд.), или се јављају на огласе у којима се нуде послови конобарице, играчице, медицинске сестре, чувања дјеце и слично. Умјесто на очекиваном послу, велики број њих је завршио у принудној проституцији, често чак и не напуштајући регион. Тако ртреба нагласити да се последњих година врбовање жртава често врши уз помоћ модерних технологија.

Амерички Стејт департмент је у свом годишњем Извештају о трговини људима за 2001. годину Републику Србију сврстао у Групу 3 оцјењујући да у том тренутку не испуњава минимум стандарда у борби против трговине људима. Само годину дана касније, Србија је прешла у Групу 2, али је већ у извештају из 2004. године сврстана на листу за посматрање Групе 2. Од Извештаја из 2005. године до данас, Република Србија се налази у Групи 2.

Када се говори о распрострањености проблема трговине људима у Србији, тешко је доћи до прецизних података о броју идентификованих жртава или лица којима је пружена помоћ. Ово не само из разлога што је сива бројка у сфери трговине људима велика по Б. Лимановској, већ и због природе

⁷⁸ Према, Анђелковић, М. и др. (2011). Трговина људима у Републици Србији. Извјештај за период 2000-2010, Београд: Астра, стр. 52.

актеракоји објављују податке.⁷⁹ Наиме, организације које пружају помоћ воде евиденцију о својим корисницима/има, Служба води базу података о особама којима је признат статус жртве, док се полицијски подаци базирају на броју кривичних пријава које су подигнуте и броју учинилаца и оштећених који су тим пријавама обухваћени. Стога не изненађује чињеница да се број жртава не подудара, јер, осим што не постоји јединствен критеријум на основу кога се одређује да ли је неко жртва трговине људима или не, расположиви подаци се не односе на исти временски период .

Осим тога, актери који имају податке се с обзиром на дјелокруг свог рада не сусрећу увијек са истим жртвама трговине људима. С друге стране, један број жртава је прошао кроз вишеорганизација и институција и свака их је регистровала посебно. Како поређење појединачних предмета никада није извршено, може се очекивати да су постоје велика преклапања.

Као релевантни показатељи ситуације у Србији, најчешће се наводе подаци следећих организација:⁸⁰

- Служба за координацију заштите жртава трговине људима је у периоду март 2004 – децембар 2010. идентификовала 484 жртве трговине људима;
- АСТРА је путем СОС телефона од марта 2002. до децембра 2010. године идентификовала и/или пружила помоћ за 351 жртву трговине људима.
- Привремена кућа „Атина“ је од јуна 2004. године у оквиру своја три програма збринула 123 жртве трговине људима.
- НВО Савјетовалиште против насиља у породици збринуло је у свом склоништу за жртве трговине женама и у сигурним кућама за жртве породичног насиља, у периоду јануар 2002. – октобар 2010., 270 жртава трговине људима.

Анализирајући доступне податке о жртвама трговине људима, о стању у Србији се могу извући следећи закључци:

- Србија је данас земља поријекла, транзита и дестинације жртава трговине људима, уз пораст интерне трговине људима, што је допринијело бољој видљивости домаћих држављанки и држављана међу жртвама, тј. чињенице да је Србија и земља поријекла жртава трговине људима.
- Од 2008. године, интерна трговина људима, дакле унутар граница Србије, чини око половине свих случајева трговине људима у Србији.
- Међу идентификованим жртвама преовлађују домаће држављанке и држављани. Од цјелокупног броја жртава које је АСТРА идентификовала, 75% су били држављанке и држављани Србије. Овдје је потребно напоменути да су све до краја 2004. године већина идентификованих жртава биле стране држављанке, али у периоду 2006-2007. године тај однос се мења у корист жртава – домаћих држављанки/а (око 73,9%).

⁷⁹ Limanowska B.,(2004). *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe 2004 – Focus on Prevention in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Romania, Serbia and Montenegro, the UN Administrative Province of Kosovo*, UNICEF, UNOHCHR, ODIHR, str. 142.

⁸⁰ Анђелковић, М. и др. (2011). *Трговина људима у Републици Србији. Извјештај за период 2000-2010*, Београд: Астра, стр. 53.

- Према подацима АСТРЕ, као и према подацима Службе за координацију заштите жртава трговине људима, 2008. и 2009. године је идентификовано само 12-15% страних жртава трговине људима, док су 2010. године домаће држављанке и држављани чинили чак 95% идентификованих жртава трговине људима.
- Сва дјеца које је АСТРА идентификовала и којима је пружала помоћ од 2007. године била су домаћи држављани.

Од 2004. године уочен је значајан пораст броја деце која се налазе у ланцу трговине људима. Док је у 2002-2003. међу идентификованим жртвама било 10% малолетника, током 2004-2005. њихов удео достиже 46,51%, тј. 44,93% у наредном двогодишњем периоду, и 40,38% 2008-2009. године.⁸¹ Посматрано на нивоу цијелог анализираних периода (2002-2010), дјеца чине чак 38% од укупног броја идентификованих жртава трговине људима.

Упркос овим подацима, у Србији још увијек не постоје посебни програми и мјере оступања са дјецом жртвама трговине људима. Дјеца добијају исту помоћ као и пунољетне жртве, дијеле склониште са њима и пролазе кроз исти третман или се смјештају у прихватилишта за злостављану дјецу, гдје не добијају специјализовану помоћ.

У Србији су осим сексуалне и радне експлоатације, присутни, мада у мањој мјери, и остали облици експлоатације жртава трговине људима – принудна прошња, принудни брак, принуда на вршење кривичних дјела, нелегално усвојење.

Закључимо на крају да је неспорно да српске државне институције данас прихватају чињеницу да трговина људима није појава која искључиво погађа стране држављане, већ облик организованог криминала који погађа све без обзира на пол, узраст, држављанство или националну припадност. С друге стране, трговци људима, суочени са снажнијим одговором владиних, невладиних и међународних организација, прилагођавају се и мијењају облике дјеловања: трговина људима се „сели“ из кафана и ноћних барова у приватне станове и клубове затвореног типа. Сличан тренд не карактерише само Србију него је примјећен и у другим земљама, поготово окружења.

Државни органи Србије уврстили су проблем трговине људима међу своје политичке приоритете непосредно након промјене политичке климе 2000. године. Томе су допринијели и подршка и притисак одређених високих међународних тијела. Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и пратећи протоколи су потписани и ратификовани већ 2001. године. Исте године је, у оквиру Министарства унутрашњих послова, именован и први национални координатор за борбу против трговине људима (замјеник начелника Управе граничне полиције). Након тога формиран је и Републички тим за борбу против трговине људима као форум за сарадњу владиних, невладиних и међународних актера.

Трговина људима је као кривично дјело уведена у Кривични закон Републике Србије кроз члан 111 б у априлу 2003. године. Надаље крајем децембра 2004. године формиран је и Савјет за борбу против трговине људима на основи одлуке Владе Србије. Чланови Савјета су: министар унутрашњих послова као предсједник савјета, министар рада, запошљавања и социјалне политике, министар правде, министар здравља, министар просвјете и спорта и помоћник министра финансија. Савјет је формиран са циљем да координира

⁸¹ Ибидем, стр. 54.

националне и регионалне активности у борби против трговине људима, разматра извештаје релевантних тијела међународне заједнице, заузима ставове и предлаже мјере за спровођење препорука добијених од стране међународних тијела.

Влада Републике Србије је, уз подршку Мисије ОЕБС-а у Србији, у децембру 2006. године усвојила *Стратегију борбе против трговине људима*, поставивши стратешке циљеве који треба да буду реализовани кроз различите активности државних институција, невладиних и међународних организација. На основу стратегије направљен је и национални акциони план за спровођење Стратегије у периоду 2009-2011. који је усвојен у мају 2009. године.

У Србији до данас не постоји протокол за поступање са жртвама трговине људима, процедура је прилично нејасна, а већи број представника институција није упознат са постојањем Службе за координацију заштите жртава трговине људима, као ни са њеним надлежностима. Пракса показује да у Републици Србији идентификацију жртава, у највећем броју случајева, још увијек врши полиција, док Служба углавном потврђује ту примарну идентификацију, често без контакта са жртвом.

На крају додајмо да Служба за координацију заштите жртава трговине људима посједује базу података у којој чува податке о жртвама са којима је имала контакт од свог оснивања.

3.2. Проституција и трговина људима у Хрватској

Геополитички положај Републике Хрватске те привредно-политичке околности које су се појавиле непосредно након распада СФР Југославије, детерминирали су Републику Хрватску као земљу у којој је трговање људима, као нови облик криминала малтене присутан од њеног оснивања.

Република Хрватска је изузетно важан прометни коридор будући да је смјештена на најкраћем дијелу друмске мреже која повезује југоисток и запад Европе. Велике социјалне разлике између ове двије регије потакнуле су снажне миграције становништва у Западну Европу, а добра прометна повезаност омогућила је појаву и ширење транснационалног организираног криминала. Будући да се земље Југоисточне Европе првенствено појављују као земље поријекла трговања људима, а земље Западне Европе као земље одредишта, Хрватска је, с обзиром на свој специфичан положај, врло брзо препозната као земља транзита. Није само географски положај кључан за одређивање Републике Хрватске као углавном транзитне државе кад је трговина људима у питању, важан чинилац је била и чињеница да се донедавно, односно све до 1. јула 2013. године Република Хрватска граничила са Еуропском Унијом.

Без обзира на ове чињенице у посљедњих неколико година примјећена је тенденција да се Република Хрватска све мање користи као транзитна рута, а све више постаје земља одредишта па чак и земља поријекла трговања људима. Узроке ове промјене можемо потражити у томе што су 2007. године Румунија и Бугарска примљене у чланство Еуропске Уније па су њима граничне земље постале погодна тло за формирање нових транзитних путева, а све у циљу уласка у Европску Унију. Надаље, организовани криминал обично функционише промјеном транспортних праваца како исти не би био откривен и

санкционисан стога је вјероватно и то један од разлога смањења кориштења коридора која пролази Хрватском.

Распадом СФР Југославије почео је рат који се одвијао на просторима бивших њених република. Безвлашће, недјелотворност институција, а нарочито оних правосудних, те недостатак правне регулативе везане за предметну тему довело је до снажног прилива нових облика криминала, међу којима је забиљежено и трговање људима.⁸²

Потпуно игнорисање чињенице да Република Хрватска није само земља транзита већ и земља одредишта па и поријекла трговања људима, међу хрватским је властима било актуелно све до извјештаја које је објавио ИОМ (International Organisation for Migration)⁸³, а чији је циљ био показати раширеност овог облика криминала. Извјештај се базирао на теренском истраживању које је проведено међу грађанима, укључујући и полицију. Резултати су били алармантни: грађани су давали изјаве како знају за случајеве трговања људима која се одвија по локалним ноћним клубовима, а неки од полицајаца признали су примање мита у замјену за непредузимање мјера.⁸⁴ Надаље, истраживање је показало како се трговина људима у Хрватској одвијала у двије фазе: прва фаза концентрисана на Загреб и околину за вријеме ратног стања све до половине деведесетих година и то готово искључиво с циљем сексуалног искориштавања жена и дјеце, и друга фаза након великих рација по ноћним клубовим током 1996 и 1997. године, концентрисана на туристичка мјеста.⁸⁵ Резултати извјештаја иницирали су одређену правну регулативу и то нарочито након потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању и проглашењу Закона о потврђивању Споразума о стабилизацији и придруживању између Републике Хрватске и Европских заједница и њихових држава чланица. У дијелу Споразума који се односи на сарадњу у казним питањима, односно на спречавање и сузбијање криминала и других незаконитих активности, одређује да су странке сагласне у сузбијању и спречавању казних и незаконитих активности, организованих или других као што су трговина људима... Стављање трговине људима на прво мјесто, испред осталих незаконитих активности у погледу којих је потребна сарадња међу државама чланицама, може се протумачити као тежња да рјешавање тог проблема постане приоритет.

На основу извјештаја хрватске полиције у последњих дванаест година у Хрватској је забиљежено 147 кривичних дјела трговине људима. У 90% случајева жртве су жене, међу којима је било чак и дјевојчица од 13 година. Жртве су најчешће младе дјевојке са завршеном средњом школом, слабијег имовинског стања и у потрази за послом. Трговање људима проводи се, по наведеном извјештају у три фазе. Прва је врбовање, које може бити дјелимично, кад особа пристане на рад, али потом постаје жртвом, или потпуно, као у случајевима отмица. Друга је транспорт до мјеста на којем ће жртва

⁸² Mazur N.; Lulić M.: T(2007) Trafficking in women for the purpose of sexual exploitation on the territory of the former Yugoslavia; Pravni vjesnik 23 (3-4): стр. 155.

⁸³ ИОМ - Основана је 1951. године са циљем да помогне у расељавању великог броја избеглица као последице Другог светског рата. Више пута је мењала име да би данашњи назив добила 1980. године. Прва је међудржавна организација која се бавила миграционим питањима. Тренутно има 120 земаља чланица (укључујући и Хрватску која је постала чланом 23.11.1993. године) а 19 држава и различитих организација има статус посматрача.

⁸⁴ Турчин, К. (2003). Купи ме, продај ме, 12(2003)5, Загреб: БанкаTurčin Kristina, стр. 66-67.

⁸⁵ Белишић, М. и др. (2006). Трговање људима, час. Криминологија и социјална интеграција, 15(2006),2; Загреб, стр. 665-718

обављати услуге, углавном сексуалне, а трећа је експлоатација. Осим сексуалне, забиљежено је и све више случајева тзв. радне експлоатације, кад су жртве били углавном мушкарци.⁸⁶

У мају 2002. године, одлуком Владе Републике Хрватске, основан је Национални одбор за сузбијање трговине људима, тијело које првенствено има конзилијарну функцију и чија је основна сврха била одржавање сарадње надлежних државних институција с циљем остварења конкретних резултата у борби против трговања људима. Ово тијело, које има изузетно важну улогу у заштити људских права, основано је непосредно након што је Република Хрватска ратификовала главни међународни документ који уређује материју трговања људима - Конвенцију Уједињених народа против транснационалног организованог криминалитета заједно са два Протокола која је допуњују: Протокол за спречавање, сузбијање и кажњавање трговине људима, посебно жена и дјеце, те Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом.

Непосредно након оснивања Националног одбора, уочила се потреба за дефинисањем његових циљева и активности путем одговарајућег документа, а на основу којег ће се касније пратити њихово провођење. Први такав документ усвојен је 2002. године као Национални план за сузбијање трговине људима, а до данас су усвојена још три таква документа:

- Национални план за сузбијање трговине људима (2005 – 2008);
- Национални план за сузбијање трговине људима (2009-2011);
- Национални план за сузбијање трговине људима (2012-2015).

Последње наведени и тренутно важећи национални план у потпуности је усклађен с најновијим захтјевима међународне заједнице, посебно са Директивом Европске Уније о превенцији и борби против трговине људима и заштити жртава трговином људима. Поменути Национални план за сузбијање трговања људима уобичавају и нове факторе који погодују трговању људима, а који се тичу Хрватске. То су прије свега друштвене мреже на интернету, односно њихов развој и широка примјена, те туристичка сезона која је препозната као раздобље у којем су нужне додатне мјере и акције. Надаље, као најважније мјере превенције трговине људима споменуте су социјалне и економске иницијативе нарочито важне из угла угрожених скоупина изложених ризику трговине људима.

⁸⁶ <http://www.vecernji.hr/hrvatska/u-90-posto-trgovine-ljudima-zrtve-su-zene-926461>, приступ 16. 08.2014.

ЗАКЉУЧАК

Проблеми проституције и проблеми трговине људима су глобални феномени који на овај или онај начин погађају све државе свијета. Ипак проституција, односно трговина људима понајвише погађају оне државе које се налазе у политичкој и економској транзицији, затим неразвијене земље и земље у развоју, земље у рату и постконфликтне земље које се појављују као земље поријекла и транзита жртава, али и економски развијеније земље, које се у случају проституције и трговине људима појављују као земље дестинације.

Под проституцијом се подразумијева однос који укључује трансакцију између продавца и купца коју карактерише полност (тј. нека врста полног односа), емоционални рад, материјална корист и одређени ниво промискуитетног понашања.

Проституција ниског и дјелимично средњег нивоа изложене су оштрој друштвеној осуди, етикетирању и прогањању, док проституција високог нивоа, услед своје невидљивости, само у изузетно ријетким случајевима долази под удар друштвене контроле и репресије, а претежно је пуноправна друштвена дјелатност која не повлачи никакву осуду, етикетирање или прогањање.

Национална законодавства којима се регулише проституција у Европи се веома разликују, што није случај само у Европи него малтене и у читавом свијету. Наиме, из извјештаја о стању људских права у 167 земаља из 1995. године који је урадио амерички Стејт Департмент, лако су видљиве те разлике мада уз одређена ограничења можемо рећи да преовладају три режима регулисања проституције: а) потпуна забрана (у 58,7% испитаних држава); проституција дозвољена, али учешће треће стране забрањено (у 35,9% испитаних држава) и в) проституција легална (у 5,39% испитаних држава).

Трговина људима представља један од најпрофитабилнијих облика организованог криминала па се вјерује да је по важности, због ниског ризика и високог профита, у самом врху криминалних дјелатности, одмах иза трговине дрогом и оружјем.

Трговина људима значи врбовање, превођење, пребацивање, скривање и примање лица, путем пријетње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем у циљу експлоатације (члан 3 Палермо Протокола УН).

Против трговине људима немогуће је борити се само контролом криминала и кривичним прогоном већ ју је неопходно криминализовати, и то тек само као први корак борбе. Закони усмјерени на борбу против трговине људима донесени у свакој појединачној држави требало би такође да препознају особе којима се тргује као жртве које имају права на заштиту својих основних људских права.

Снажно и независно грађанско друштво, укључујући сарадњу власти и невладиних организација представља елемент здраве демократије и кључно је средство за успјешну борбу против трговине људима. Невладине организације играју нарочито важну улогу у многим земљама у области идентификације и подршке жртвама. Насупрот томе, у осталим земљама, амбивалентност па чак и противљење које власти показују према невладиним организацијама и другим актерима грађанског друштва повремено је спречавало напоре на идентификацији жртава, услед чега се ограничавала способност власти да се

успјешно боре против трговине људима. У свјетлу замашности и глобалног обима овог проблема, сарадња између власти и невладиних организација од виталне је важности за напоре на искоријењивању савременог ропства.

Босна и Херцеговина од 2001. године плански и организовано приступа активностима у борби против трговине људима. Политике и акције против трговине људима биле су дефинисане у три Акциона плана: за спречавање трговине људима у Босни и Херцеговини за период 2001 - 2003, за борбу против трговине људима за период 2005 - 2007; и за спречавање трговине људима у Босни и Херцеговини за период 2008 - 2012. године.

Босна и Херцеговина активно ради на превенцији и борби против трговине људима. У оквиру Савјета министара БиХ, односно Министарства безбједности, функционише Одсјек за борбу против трговине људима и илегалних миграција на чијем челу се налази Државни координатор за борбу против трговине људима и илегалних миграција. Овај Одсјек координира рад свих државних и ентитетских органа и институција, као и невладиних организација које се баве борбом против трговине људима и директном асистенцијом жртвама и свједоцима жртвама трговине људима. У протеклих неколико година, Босна и Херцеговина је донијела низ значајних докумената, правилника, приручника и смјерница за борбу против трговине људима и директну асистенцију жртвама.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анђелковић, М. и др. (2011). Трговина људима у Републици Србији – Извјештај за период 200-2010. Београд: Астра.
2. Аћимовић, Д. (1988) Кад тело постане роба. Београд: Библиотека Кариби.
3. Белушић, М. и др. (2006). Трговање људима, час. Криминалогија и социјална интеграција, 15(2006),2; Загреб.
4. Бошковић, М. (2004). Организовани криминалитет и корупција, Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
5. Davis, K., (1937), The Sociology of Prostitution. *American Sociological Review*, 2 (5), Washington, D.C: American Sociological Association.
6. Gallagher, A. (2001) Human Rights and the New UN Protocols on Trafficking and Migrant Smuggling: A Preliminary Analysis, *Human Rights Quarterly*.
7. Henriques, F., (1986), Хисторија проституције: Проституција примитивних, класичних и источњачкиј народа, Загреб: Епоха.
8. Хершак, Г., (1996), Кратки преглед проституције кроз повијест, час. Правник, бр. 29, Загреб: Удруга Правник.
9. International Human Rights, Трговина људима и ропство; Компаративни правни приступ и улога Европске конвенције о људским правима.
10. Kartush A.; Radovanović M. (2004) *Report on the Combat of Trafficking in Women for the Purpose of Forced Prostitution in Bosnia and Herzegovina*.
11. Kelly, L. (2003). *Визија, иновација и професионализам у раду полиције у вези са насиљем над женама и децом*. Београд: Council of Europe.
12. Kissil, K. And Davey, M. (2010) The Prostitution Debate in Feminism: Current Trends, Policy and Clinical Issues Facing an Invisible Population. *Journal of Feminist Family Therapy*, 22 (1).
13. Крстић О. (2003). Прогностика криминалитета, Београд: Полицијска академија.
14. Lamont, M. and Molnar, V. (2002) The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*.
15. Levere, J. and Dolnick, D. (2010). Call Girls and Street Prostitutes: Selling Sex and Intimacy. in Weitzer, R. (ur.) *Sex for Sale: Prostitution, Pornography and the Sex Industry*. New York: Rutledge.
16. Limanowska B. (2002). *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe*, UNICEF.
17. Limanowska B.,(2004). *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe 2004 – Focus on Prevention in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Romania, Serbia and Montenegro, the UN Administrative Province of Kosovo*, UNICEF, UNOHCHR, ODIHR.
18. Masters, W. H., Johnson, V. E. and Kolodny, R. C. (2006), *Људска сексуалност*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
19. Mazur N.; Lulić M.: T(2007) Trafficking in women for the purpose of sexual exploitation on the territory of the former Yugoslavia; *Pravni vjesnik* 23 (3-4).
20. Modly, Д.; Корајлић, Н., (2002), Криминалистички ријечник, Тешањ: Центар за културу и образовање.
21. Обрадовић, В. (2006): Трговање женама и дјевојкама у сврху сексуалног искориштавања у БиХ, Загреб: час. Полиц. сигур. година 15), бр. 5-6.
22. O'Neill, M. (1996) *Prostitution, Feminism and Critical Praxis: profession prostitute?*

23. Overall, C. (1992) What's Wrong with Prostitution? Evaluating Sex Work. *Signs*, 17 (4):
24. Pheterson, G. (1996) *The Prostitution Prism*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
25. Outshoorn, J. (2004). *The Politics of Prostitution Women's Movements, Democratic States and the Porter*, J. and Bonilla, L. (2010). *The Ecology of Street Prostitution*. Weitzer, R. (ed.) *Sex for Sale: Prostitution, Pornography and the Sex Industry*. New York: Rutledge.
26. Радуловић, Д., (1986). Проституција у Југославији, Београд: Завод за издавачку дјелатност „Филип Вишњић“.
27. Reanda, L. (1991) Prostitution as a Human Rights Question: Problems and Prospects of United Nations Action. *Human Rights Quarterly*, 3(2): 202 - 228.
28. Scambler, G. and Scambler, A. (1997) Introduction. Understanding Prostitution. in Scambler, G. and Scambler, A. (ed.) *Rethinking Prostitution. Purchasing Sex in The 1990s*. London and New York: Routledge.
29. Strom, A. (2011) A glimpse of 30 years of struggle against prostitution by the women`s liberation movement in Norway www.wunrn.com/pdf/hele_filen.pdf februar 2013.
30. Шори, И. (2004) Проституција у Словенији. Забрани, регулирати или декриминализовати скривену популацију. Загреб: Тенска инфотека.
31. Шарић Х. (2008), Проституција и остале појаве социјалне патологије, офф сет Тузла: Off set.
32. Турчин, К. (2003). Купи ме, продај ме, 12(2003)5, Загреб: Банка Turčin Kristina.
33. Жикић, Б. (2008). *Ризик и насиље – Антрополошко проучавање сексуалног рада у Београду*. Београд: Српски генеалогички центар. Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета.

Извјештаји и прописи

1. Globalisation of Sex Commerce, International studies in Gender.
2. Извјештај Америчке амбасаде у БиХ о трговини људима у 2014. години
3. Кривични закон Републике Српске
4. Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине
5. Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима
6. Research on Child Trafficking in Bosnia and Herzegovina, UNICEF and Save the Children
7. Стратегија за борбу протов трговине људима Црна Гора
8. Стратегија супростављања трговини људима у Босни и Херцеговини 2013-2015.
9. Transnational Organized Crime, G.A. Res. 53/111, U.N. GAOR, 53rd Sess., 85th plen. mtg., U.N. Doc. A/RES/53/111.
10. Закон о јавном реду и миру Републике Српске (Службени гласник РС, бр. 20/2007).

Сајтови

1. <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2014/index.htm>,
2. http://www.endhumantraffickingnow.com/public/structure/1_1.html,
3. <http://bosnian.sarajevo.usembassy.gov/trgovina-ljudima-2014a.html>

4. <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:493822-Brcko-Hapsenja-zbog-droge-i-trgovine-ljudima>,
5. <http://www.vecernji.hr/hrvatska/u-90-posto-trgovine-ljudima-zrtve-su-zene-926461>
6. http://www.martinfrost.ws/htmlfiles/jan2008/prostitution_today.html,
приступ 15. 08. 2014.